БЕОГРАД 24. АПРИЛ 1971. ГОДИНА XXIII БРОЈ 389 ЦЕНА 1,50 ДИНАР

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

ЛИСТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ПЕРСПЕКТИВЕ

А иза тога: шта?

У једном друкчијем али ипак на свој начин драматичном тренутку, песник је написао колико сентименталну толико мудру поруку: вратимо се малим стварима! Тако је остао трајно памћен, јер док су други патетично идеализовали живот, вратио се у својим сањама обичном човековом дану, његовом социјалном бићу, ономе што је и добро и зло, и лепо и ружно, и срећно и несрећно, свему томе и још и више.

Једноставно је, после свега, ваљда у недоумици, вулфовски сумњичаво упитао себе: а иза маштања, иза љубави и мржње, иза лутања, иза неба и звезда, а иза тога: шта?

Тако се нашао пред правим сазнањем и правом истином: да и када су највеће буре, када га са свих страна сколе таласи, човеку је да би постојао, да би се одржао потребна кап воде.

Увек је тако било. Живот је ипак сачињен од малих ствари, оних које на скали друштвеног стања значе — „критичну тачку" голе егзистенције. Тек када се дотле дође, када стрпљење прекипи, када све — како идеологије кажу — добије класни звук, остављају се велике пароле, почиње практична политичка, а и друга, акција.

За сада можемо о томе још да медитирамо.

Јуче сабајле, у сам цик, посматрао сам буђење града и гледао: како је опет све исто, као да се ништа у ствари не дешава нити се мења. Мислим: траје један неминован, готово праисконски ред живота; и ма колико се узбуђивали, патили, чудили се или били запањени пред великим политичким драмама, он, тај ред, тај мали сопствени крвоток, то што се свакога дана дешава у нама и око нас остаје и даље неизбежно, баш тако — све до једног тренутка.

Опет су чистачице стигле у предузеће у четири ујутру. Перачи улица су се свађали са таксистима. Пред суд је дошла група дрвосеча који су незаконито добили отказ. Новине су донеле вест опет о једној љубавној горчини која се завршила убиством. У баровима су целу ноћ окретани рулети. На пијацама свађе, ваљда због цена, због чега би другог!

Чак се ни чувару из моје улице, који опет живи свој живот, ништа нарочито није десило. У ствари, тог човека је ретко ко виђао, човека без руке. Он је увек некако био сам, готово нечујан, један од оних за које се сазна тек када сасвим нестану. За сада се зна само толико да је инвалид, чувар једног предузећа, и да је становник једне старе собице, два са три, која стоји у подруму. А можда се ни то не би знало да овог јутра није хитно био потребан свом директору због некаквих кључева који су били код њега. Тада су дошли да га траже, разбудили су целу кућу и онда су у сутерену затекли чувара како спава шћућурен на слами. Лежао је на поду, у оделу, с торбицом под главом, као у рату. Али шта је сад то важно, ако већ ни чуварев случај није пореметио нормалан ток дешавања.

Остало је, на изглед, све исто, све обично, готово као кад војник рапортира: стање редовно.

А ипак није тако, тако ваљда није мислио ни песник. Његова лирски и хумано обојена поента („Вратимо се малим стварима") чува у себи и једно стално, потајно страховање да се мале али вечне људске наде не затекну у сенци „великих сензација", да их ове не угуше.

Привремено се то већ и десило. Спопаднути смо са свих страна, као гангреном, једним старим лудилом, национализмом, који лукаво, упорно и претећи заводи и плаши људе, трује их, сипа им со у ране, лаже, подмеће, прије, све у име — великих историјских циљева. Младима који су се изјаснили или се изјашњавају за југословенство, не као антинационалну него антинационалистичку садржину, витла се испред очију претњама и жигосањем да је то „издајство" и „срамота", да су куколь, да су тројански коњи. Некада је то радила полиција, сада раде доктори наука који се баве политиком. Отворен је прави ринг, углавном горе, и сви сада нашуљани посматрају са стрепњом овај меч: ко ће коју рунду добити? Једна разумна самоуправна реформа друштва, која би требало да га извуче из кризе и доведе до веће националне равноправности, почела је да се легално каља, развлачи, присваја и у разним сумњивим видовима намеће.

Наставак на 2. страни

Драган Марковић

МЛАДИ ЉУДИ ИМАЈУ ПОТРЕБУ ЗА СИГУРНОШЋУ — ДА ЛИ ИМ ЈЕ ПРУЖАМО?

ДРУШТВЕНА ПИТАЊА

МИРНО СПАВАЈ, ИСПРАВНИ ГРАЂАНИНЕ

КАКО И ВИШАК САВЕСТИ МОЖЕ ДА БУДЕ МАНА

Војин Матић

ПРЕ РАТА и имућнији живели су релативно скромно, ако их упоредимо са оним како данас живимо. Већина имала је каљеве или гвоздене пећи, око којих се окупљало зими. Имали смо једну лимену каду, коју је направио мајстор у комшилуку. Он ју је, не знам зашто, у неким деловима пунио црном смолом, која се топила и текла по поду када смо суботом ложили ватру. Клозет нам је био српски а не енглески. До њега се ишло отвореним, хладним, ходником и по највећој зими, па смо се огртали топлом црном марамом коју нам је наштрикала баба.

Сада када се сетимо тога времена без енглеског клозета, фрижидера и аутомобила, изгледа нам као бајка. Како се тек романтично прао веш, а данас имамо супер аутомате са толико „програма". Сапун који смо кували од костију и секли канапом када се стврдне, па сам их као дете прескакао поређане у редове као војнике, замењен је неким Факс-хелизимима, који садрже 17 или 25 октана, па имају и своје химне које се певају на телевизији и своје грбове и заставе као Фрања Јосиф и грофица Марица, или ма која земља на свету.

Можда нам се само чини да је време када смо кували сапун било срећније. Време када нисмо имали све услове, како смо то научили да кажемо, према некој научној теорији која се бави тим проблемима.

У старо време примитивизма чак није било ни науке која је прожимала цео наш живот, па ни научне номенклатуре која нас сврстава као сапуне у нашем детињству. Да ли радите у предузећу или установи? Да ли сте написали молбу, жалбу, поднесак или амандман? Носили смо капуте, куповали штофове, а нисмо знали за текстил, нисмо имали личне карте с бројем, и тако даље.

Сада су нам отворили перфориране картоне у здравственом осигурању, социјалном старању, полицији, на радном месту и тако даље. Све је дефинисано и класификовано, ма колико да се Србин вековима борио против дефиниција и класификација. Мораш да се определиш и изјасниш јеси ли становник села или града, јеси ли радник и земљорадник, квалификовани или научни радник. Ако хоћеш нешто да постигнеш мораш да прођеш кроз школу, која, како нас данас уче, траје целог века. Узгред напомињу, кад сте свршили редовну школу до највиших квалификација и доктората, онда ћете морати, због брзог напредовања науке, све да заборавите и с времена на време да поново учите све од почетка.

Под тим условима, пошто смо све ово прихватили, све је то логично и не може друкчије бити, можемо мирно да спавамо и да се бринемо само о своме сектору рада.

Међутим, ма колико изгледало невероватно, поред све те објективности, ми нисмо срећнији, као што би се могло очекивати. Од ка да имамо боље услове осећамо се горе. Постали смо забринути зато што зарађујемо мање него наш комшија. Оно што смо стекли као да је постало много вредније него оно што се раније стицало.

Појавили су се неки малолетници који носе дуге косе и макси капуте, браде и ланце, облаче се као папагаји, узимају дроге, краду помешани као животиње, краду кола што се, због савремене психологије, зове позајмицом, и пребијају нас исправне грађане кад год то могу.

Ми који смо годинама од уста откидали да бисмо купили кола... Ми наравно нисмо баш откидали али има и таквих. Имамо пријатеље које такве познају. Ми смо дошли до тих пара зато што смо поштено радили, не као они који позајмљују кола; а сваки дан је све скупље на пијаци. Све постаје сваки дан скупље па и оно што смо уштедели или купили више вреди, али шта ћеш с тим парама.

Један директор неког предузећа или установе на родитељском састанку споменуо је скупоћу, и то како сваки човек треба зрело да размисли да ли себи може да дозволи да има деце! Родитељи са четвртином зараде од њега, имали су наравно више деце него он и рекли су другу директору у лице неке истине које му нису биле пријатне, али оне сигурно нису подигли његово осећање сигурности.

Спавајмо, сањајмо. Поскупљење доказује да смо у праву. Ми то на жалост не причамо само на родитељским састанцима него и у својој кући. Наша деца стално од нас слушају те наше мудре речи. Тргнимо се и освестимо па ћемо видети да оне не потичу из ситуације него из осећања несигурности, која је општа и која нас је понела. Она чини да трујемо и своју сопствену децу. Она чују да се више никад не бисмо одлучили да учимо школу коју

Наставак на 12. страни

У ОВОМ БРОЈУ:

Десанка Максимовић: УЗГРЕДНО ИСКАЗАНА МИШЉЕЊА О ЖИВОТУ И СТВАРАЛАШТВУ

Војин Матић: МИРНО СПАВАЈ, ИСПРАВНИ ГРАЂАНИНЕ

ШТА СЕ НОВО ДОГАЂА У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА (II) — пишу Предраг Палавестра и Милан Бурчинов

Богдан А. Поповић: ПЕСНИК ПРЕД СВОЈИМ ВРЕМЕНОМ

Михаило Стевановић: У СВОЈОЈ КУЋИ — уз последње Разговоре о језику у „Вјеснику"

Станислав Бајић: РАЗМИШЉАЊА О ЈЕДНОМ ПОЗОРИШНОМ ФЕСТИВАЛУ

ПОЕЗИЈА Мака Диздара, Марка Врањешевића, Душана Радовића и Драгомира Брајковића

ПОРТРЕТ: Рајко Петров Ного

МАЛИ ЕСЕЈ

Песник пред својим временом

Уз песничке теме овога броја

КОЛИКО историја књижевности памти, и колико је њено памћење поуздано, тешко да се икад толико писало и говорило о одговорности поезије пред својим временом, пред сопственим историјским тренутком и, у исти мах, тешко да је икад поезија у тој мери била опседнута собом самом, проблемима свог смисла и (не)ефикасности у свом историјском времену. Врло је карактеристично, такође, да ове две позиције, које по свој прилици имају некакву узрочнопоследичну везу, а ова се темељи на уверењу о судбинској изузетности нашег времена, заступају једни исти аутори. Уверење да је наше време изванредно тешко можемо да прихватимо као израз непосредног искуства, а колико је оно судбински изузетно у односу на друга времена можемо да судимо само упоређењем. И то упоређењем једног непосредног и једног посредног искуства, које сазнајемо из књижевних дела насталих у различитим периодима историје. (Дабоме, не само из њих.) Колико су резултати тог упоређења тачни зависи од тога колико је литература у различитим временима била израз конкретних проблема и специфичних околности. А то је оно што не можемо сигурно знати, оно што може бити и субјективно разумевање једне субјективне пројекције времена.

У нашем времену, на пример, у коме толико сумњамо у њено дејство, поезија је доведена пред улогу да замени ни мање ни више него религију, да буде нека врста машинерије која ће искупити прошлост и довести је у везу са садашњошћу (Арнолдово уверење које је Рилке обновио). А том је схватању, при свој различитости једног теоријског и једног филозофског начина мишљења, врло блиска теза да *још само поезија може поучити људе* (В. Готовац) која је извучена из целог низа филозофских схема, од Кјеркегорове до Хајдегерове фундаменталне онтологије, из којих, опет, произлази тврдња да је стваралаштво једина могућност постојања и трајања, противтежа ништавилу и апсурду, учесник и тумач нашег историјског времена. Другим речима, пошто је наше историјско време *судбински изузетно* поезија у дијалогу с њим, *примећујући кризу времена, примећује и власиту кризу* (М. Комненић у предговору антологије „Новије српско песништво"). Укратко, ми живимо у circulus-u vitiosus-u који потпуно условљава природу песничке креације: ефикасне институције вере и вредности не постоје пошто не постоје ни вера ни вредности, а поезија не може да изрази веру и вредности пошто не постоје њихове ефикасне институције! И све тако у круг, *до откривања битка и опет битка у*

Наставак на 2. страни

Богдан А. Поповић

А ИЗА ТОГА: ШТА?

Привремено се реални, социјални живот људи, као стварни идеал који је обећаван, нашао у сенци „националних сензација". Створен је вакуум, обмана: шта је шта? (У недавној анкети РТ Загреб, већина упитаних одговорила је — да на прво место ставља незапосленост, извоз људи у иностранство, а тек на осмо — национално питање!). Живот се очигледно одвија на два супротна колосека: воде се бескрајне националне дискусије, а у исто време — економско, социјално стање земље је пред катастрофалном, „критичном тачком". Дефицит у робној размени само за прва три месеца износи 5,7 милијарди динара, 2,6 пута више него у исто време прошле године; куповина робе за готов новац порасла је за 39 одсто, буџет за 30 одсто, а инвестиције, понегде, за 70 одсто. Близу милион људи налази се на раду у иностранству, од њих тридесет хиљада „белих крагни".

Вратимо се малим стварима!

Иначе, ако овако наставимо, створићемо: нов политички систем — нову федерацију, али она неће имати од чега да живи. Умреће у сопственој лепоти.

Драган Марковић

ПЕСНИК ПРЕД СВОЈИМ ВРЕМЕНОМ

свакој појединој пјесми, као жуманцета у бјеланцету око жуманцета, и тако јајолико све до у бесконачност (Т. Ладан). И, дабоме, ништа лакше до тај circulus vitiosus сматрати одговорним за кидање комуникација у самој поезији и између ње и аудиторијума.

Ако јој је већ наметнута улога религије и јединог могућног педагога у данашњем свету, како она ту улогу реализује? Често кажемо: *полемичким односом према стварности*, проналажењем модуса *надилажења* и *превазилажења* судбинских проблема којима се данашња поезија *не игра* већ *их живи!?* Таква улога неминовно подразумева комуникацију одређених, конкретних проблема данашњег човека, при чему је реч комуникација од прворазредног значаја. Начела те песничке оријентације нас, међутим, уверавају да она реагује *на критична питања саме повјесне збиље*. Независно од мере којом та поезија одиста реагује на таква питања каква је корист од те педагогије, од таквог *поучавања?* Чак и да комуницира читаве филозофске системе, чак и да рачуна са ефикасношћу критичког односа према свету с којим рачуна одређена филозофија, кога она поучава? За које *људе* су ти проблеми релевантни? Ако мислимо на људе са нешто ширим значењем тог појма — јер, немогућно је да песник спасоносно и хуманистички жели да делује, како се тумачи, на *људе посвећене у антропоцентризам као искуство модерног европског мишљења* — бојим се да ће његове речи отићи у ветар. Људи ће радије веровати, јер ће је разумети, протестној или, чак, сатирички ангажованој поезији.

Многи модерни писци, а нарочито песници, испољавају, с друге стране, исувише одбојности према прогресивним аспектима науке не зато што су суочени са њом самом, већ зато што су суочени са светом који је резултат те науке. Са светом у коме су вредности традиције фрагментарне, а конструктивне снаге науке поништене деструктивним последицама које се испољавају и у општим размерама, у физичком уништењу људи и цивилизације, и у индивидуалним, у губитку хуманости и човекове персоналности. Ако се пак користе резултатима науке, чине то непосредно: ствара се конкретна, компјутерска, сигналистичка поезија, а на путу је поезија као архитектура екстеријера и ентеријера, као употребни предмет дакле! Ако и можемо донекле примити тумачење да је у питању виталност уметности која се, ето, укључује у околности модерног света, надамо се да је то пут којим неће кренути већина песника. Он поезију од смисла традиционалног и перманентног хуманог и индивидуалног опредељења удаљује баш онолико колико је од садашњости удаљује лоше схваћен и још горе примењен фамозни есеј Т. С. Елиота „Традиција и индивидуални таленат" из кога је извучен само супстрат идеје по којој постојећи споменици традиције формирају идеалан међусобни поредак вредности који ће бити модификован увођењем модерне уметности међу њих. Јер, о данашњој ситуацији се може говорити само језиком и значењем који из ње проистичу. Ако и не постоје системи мишљења и вредновања уз чију помоћ би се могао изразити општи и приватни комплекс проблема данашњег света то не значи да песници не могу да их стварају или да их проналазе у данашњим законима живота и људског понашања. Ако су многе традиције, системи веровања и институције срушени то није зато што је данашњи свет материјалистички, већ зато што су ови престали да буду довољни и адекватни за тумачење модерног времена.

Укратко, песник нема другог избора — као, уосталом, ни било који други стваралац — до да израсте из сопственог простора и из сопственог времена. Идеалан и често обнављан задатак песника, па и сваког другог уметника, да у свом делу и њим самим изрази највећом могућном мером и снагом проблеме изван његове приватне сфере, али тако да их пожртвовано присвоји и изрази као свој унутрашњи лични свет како би за читаоца имперсонални модерни свет изгледао персонализован у поезији, актуелан је и данас. Нема другог враћања до повратка вечној потреби за делима имагинације која уз помоћ уметниковог сензибилитета и читавог његовог бића резултирају из непосредног искуства. Није, дабоме, реч о залагању за песника као некакву јавну личност, која би могла изазвати партерне примедбе на тему poète engagé, већ је у питању свест о присуству у савременој ситуацији која подстиче лични однос према њој и уметност саму.

Али, тај лични однос не треба предимензионирати или, што је вероватно тачније, поједностављивати: поезија не треба да спасава свет и цивилизацију. Ако то буде чинила изгубиће себе саму, свој сопствени смисао. Њој је сасвим довољно да буде уметност од чијег смисла и функције у друштву нема, у основи, ништа традиционалистичкије и, у исти мах, ништа актуелније и савременије. У дато време поезија не може да учини ништа или може врло мало. Она дејствује у дугом историјском процесу. А историја је ипак ваљда пред њом, јер, најзад, ars longa vita brevis.

Богдан А. Поповић

ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС ЛЕТОПИС

Утваре

Кад се каже у с т а ш а, *наши људи мисле* у б и ц а. *Зашто је тако кад усташе сигурно нису измислили убијање? И пре њих људи су убијали своје непријатеље. Уколико суровије утолико су више, касније, пред људима и животом покушавали да оправдају свој чин. Усташе то никад нису чинили, нису имали времена; они се на светлост дана и живота појављују у часовима смрти:*

— да стрељају Аугуста Цесарца,
— да пуцају у Владимира Роловића,
— да дочекују на бајонете недужну децу.

Цесарец и Роловић су, за њих, криви, јер су певали животу и борили се да буде људскији. Али деца, шта су она, побогу, крива? Зар деца не настављају живот? Она су знак да живот није затрт. И поред свих клања, поред ђердана очију, поред логора, поред вешања. Онда баш када се убици учини да може да отпочине, без страха од живота, баш онда из неког дворишта, из неке запаљене школе, измиле деца на светлост, вриштећи, да би наставила живот!

Усташе, наравно, имају и свој политички програм, који је у најбољем складу с њиховим односом према животу. Али, не морају знати ваше политичко убеђење. Човек не мора имати никаквo политичко убеђење, не мора се борити ни за какав систем, ни за какву партију, може припадати било којој нацији, па да буде њихов непријатељ. Све док је жив, док дрско хода по светлости дана, немаскиран, он може бити убијен. Не мора бити писац, ни амбасадор, нити служити једној друкчијој држави него што је била њихова, они ће га, ако им се пружи прилика, убити! Ако га неће убити на превару, подметнуће бомбу под седишта на којима седе људи које никад нису видели, о којима никад ништа нису чули. Разнеће им утробе, покидати ноге. А после ће поднети молбу за помиловање.

Мира међу нама нема. Уколико је живот живљи, а људи више покушавати да се појаве из мрака свог дивљег мозга, из јазбина свог очаја, да пуцају у леђа Аугусту Цесарцу и у уста Владимиру Роловићу.

Увек изнова, док год има живота, односно док год има њих. Једном раније, Цесарец, Роловић и њихови другови сатерали су их тамо где им је место. Сада је ред на нас. Колико ћемо успети у томе више зависи од тога каквим ће животом живети наши људи него колико убице мрзе живот.

Васко Ивановић

Хосе Лесама Лима — карипски Пруст

ЈЕДАН од главних књижевних догађаја у Француској ове сезоне је објављивање романа кубанског писца Хосеа Лесаме Лиме „Рај", који се у Хавани појавио из штампе пре нешто више од четири године. Овај велики роман, који у издању „Сеја" има 576 страна,

ХОСЕ ЛЕСАМА ЛИМА

учинио је славним писца који је досад био познат само у својој земљи, а сада је одједном протлашен за карипског Пруста. Његов роман доиста прилично подсећа на Прустов роман-реку „У трагању за изгубљеним временом", мада је барокан и херметичан. Догађаји у њему више се усклађују по логици сна него по логици стварности. За „Рај" једни критичари кажу да представља шуму симбола, док га други упоређују с тунелом у коме се само повремено укрштају светлосни сигнали. У основи, то је један аутобиографски роман, иако није писан у првом лицу. Тема тог романа је сазревање једног детета и формирање његовог карактера кад стигне у зрело доба. Лима који је (као Пруст) астматичар, приказује с нарочитом тананошћу (такође као Пруст) све што је у вези с детињством. Одрастао крај мајке, пошто је рано изгубио оца, он је развио велику осетљивост за ситна збивања у животу и склоност ка дубоким запажањима. Иако је увек остао веран својој Хавани, Лима је веома образован и добро је упућен не само у кубанску већ и у историју и културу читавог света, тако да његове референције дају још једну димензију непосредно описаном животу.

Оно по чему се Лима највише разликује од Пруста јесте, поред барокности и херметичности, његова изразито католичка духовна оријентација и велика смелост у приказивању еротских тема и проблема. Осмо поглавље романа је смелије и отвореније у описивању еротских сцена него што је случај с романима Хенрија Милера, који је у том погледу досад био непревазиђен. Зато се очекивало да ће, кад је роман објавио познати романописац и Лимин пријатељ и кум Алехо Карпантије, који је тада био руководилац кубанског државног издавачког предузећа, да ће доћи до оштре реакције државних власти. Помишљало се на стварање „кубанске афере Солжењицин". Међутим, та предвиђања су се показала погрешним. Сам Лима, упитан шта мисли о свом роману и његовом односу према кубанском режиму, изјавио је: „Ако је Револуција снажна, она може све да асимилира, чак и ‚Рај'". А преведен на француски, Лимин роман сада проноси славу не само кубанске него и латинско-америчке књижевности и културе.

Језикословци сепаратисти

У времену када „Матица хрватска" једнострано разврга Новосадски договор, а њен председник др Људевит Јонке непрекидно шири идеје о раздвајању језика, сматрајући сва друга мишљења о том проблему унитаристичким, о чему су „Књижевне новине" већ неколико пута писале, друштвено политички форуми неких наших република и покрајина јасно и недвосмислено формулишу своје ставове у којима постојање српскохрватског, односно хрватскосрпског језика, сматрају једним исправним решењем у питањима савременога језика у својим срединама.

Недавно су највиши друштвено-политички органи СРБиХ стали на такво становиште, односно подржали решења Новосадског договора, а ових дана („Политика" од 20. априла 1971) то је мишљење исказао и друг Мирко Чанадановић, председник Покрајинског комитета СК Војводине и магистар филолошких наука:

— Не бих се упуштао у сва могућна питања око Новосадског договора. Рекао бих само ово: ми смо се определили за јединство српскохрватског језика и његов јединствен назив са уверењем да за то постоји прави научни и друштвени разлози. Ако би се неко и поколебао у томе, не сматрам да ми због тога морамо да променимо свој став. Зато мислим да ћемо у Војводини, као и у Босни и Херцеговини, ускоро донети један друштвени документ о равноправности језика (српскохрватског, мађарског, словачког, румунског и русинског), и језичкој толеранцији. У Војводини живе и Срби, и Хрвати, и Црногорци. Већином су екавци, али има и јекаваца. Зато треба да постоји потпуна слобода језичког израза, оба изговора и обе азбуке. Све друго било би или наметање једног у свему, или вештачко цепање онога што је у животу изразито узајамно.

Било би због тога у најмању руку истинољубиво да се мишљења националиста и екстремиста у питањима језика, мишљења попут Јонкеових, назову правим именом: то су мишљења сепаратиста. (И. Ц.)

Скупштина Удружења књижевника Србије

У недељу 25. априла одржаће се годишња скупштина Удружења књижевника Србије. Управа Удружења је предложила следећи дневни ред:

1. Свечано додељивање награда Удружења књижевника Србије и награде „Милан Ракић";
2. Извештај секретара Удружења о раду Управног одбора у протеклој години;
3. Извештај Надзорног одбора;
4. Мере за побољшање материјалних услова књижевног стваралаштва;
5. Нацрт Статута Удружења књижевника Србије и предлози за измену Статута Савеза књижевника Југославије;
6. Разно.

Из предложеног дневног реда, као и из писаних материјала које је Управа послала свим члановима Удружења, може се закључити да ће на Скупштини бити речи о многим питањима значајним како за удруживање писаца Србије, тако и за њихово будуће стваралаштво. Међу материјалима се налази предлог мера за побољшање материјалних услова књижевног стваралаштва, који је припремио Републички секретаријат за образовање, науку и културу, информација Републичке заједнице културе о планираним средствима за остварење мера и стимулацију књижевног рада, нацрт радне групе Републичке заједнице културе о откупу једног дела тиража домаћих књига и допунским хонорарима писцима, нацрт новог статута Удружења књижевника Србије (којим се предвиђа нови статус некадашњих секција писаца Косова и Војводине, које постају друштва у оквиру Удружења књижевника Србије), предлог измена Статута Савеза књижевника Југославије, нацрт Правилника о пријему чланова Удружења итд. Запажа се, међутим, да је, судећи по материјалима, заинтересованост писаца за свој материјални положај много већа од заинтересованости за битне друштвене задатке, који пред писцима стоје у садашњем, за судбину земље врло важном тренутку. Надати се, међутим, да ће на Скупштини и о овоме бити речи.

ЈОШ ЈЕДНА ВАРИЈАНТА

Вече „Књижевних новина" у Новом Саду

Редакција и сарадници „Књижевних новина" имају намеру да одрже низ књижевних вечери у корист изградње пруге Београд — Бар. Прво од њих одржано је 16. априла на Радничком универзитету у Новом Саду. На тој књижевној приредби, пред пуном салом, читали су своје радове: Душан Матић, Миодраг Булатовић, Драган М. Јеремић, Вук Крњевић, Велимир Лукић, Момчило Миланков, Владимир Предић, Драшко Ређеп, Богдан А. Поповић, Владимир Стојшин, Зуко Џумхур и Бранимир Шћепановић. Сав приход од одржане вечери и хонорари предвиђени за учеснике биће уплаћени на жиро-рачун Југословенске инвестиционе банке за изградњу пруге Београд — Бар и луке Бар.

САВРЕМЕНИЦИ

Скица за портрет Десанке Максимовић

ЗА ДЕСАНКУ МАКСИМОВИЋ живот је вечан, без обзира на то што се смењују јесени и зиме, умиру стари познаници а рађају се нови. По њој су увек живи живот и поезија. Пошто је основно њено гледиште на живот такво, с правом се може веровати да су јој најдраже песме у којима је кликтала животу и молила се младости да не прође. Десанка Максимовић је од оних људи и песника који прво дубоко ослушну себе у себи и тек потом проговоре и запевају онако како им то звучне дубине дошаптавају. Ако јој се, рецимо, метафоре не намећу, она их на силу не тражи. Никада не пише против своје природе и увек успева да се изрази једноставно и мудро, не изабраним, вештачким, већ изворним народним језиком. Зато се код њених читалаца и слушалаца одмах да приметити велико уживање које није резултат само добре песме већ и правилног певања и мишљења. Зато је и међу песникињама, у српској и југословенској поезији, заузела почасно место. А њен утицај на младе, нарочито после ослобођења, веома је велик. Они су се окупљали око ње јер их је привлачило њено велико знање, њена култура, мудрост и животно искуство. Она је младе писце пре свих других схватала и давала им за право. И зато верујемо да ће она убудуће у југословенским песничким размерама имати све више следбеника.

Десанка Максимовић је од оних људи који преко вредности неке земље заволе њен народ. Многа познанства и пријатељства са обичним људима и стваралоцима склопила је преко свог доброг познавања њихове историје и књижевности. А заволевши један народ, она заволи и лепоту његових шума и река, гора и долина, градова и села.

Задовољство које осећа стварајући толико је да је чини равнодушном како ће њене песме бити примљене. Није то, да кажемо, никаква самоувереност, него зачараност својим осећајним изобиљем. У време када је у нас почела борба праваца у поезији, никад се није питала да ли она греши или то чини други. Чак и да је дошла до одговора да није у праву, не би мењала свој песнички пут, јер јој је био толико својствен да га никада није могла напустити.

Вредност, осећајност и популарност њене поезије пре свега леже у томе што она најпре говори себи и са собом разговара, а то бива једнако ономе што маса људи у нашој земљи, и не само у нашој, мисли и осећа. Тако је било када је почела писати песму „Крвава бајка". Прво је у срцу заплакала за децом, стрељаним бацима и када је почела писати, родио се протест, протест пун истинског бола и љубави за оне чије је животе окупатор тако окрутно уништио.

Ако има нешто страно и далеко природи Десанке Максимовић, онда је то склоност да нешто одабере и каже: то је најлепше, то сви читајте. Она то никада не би могла рећи. Могла би изабрати антологију за себе, песме које су њој драге, песме које воли, које најчешће и најрадије чита, али то, никако не би била антологија коју би препоручила да и неко други чита, да јој се диви и да је учи на памет. А када би, ипак, почела правити једну антологију или један зборчик, она се онда, засигурно, не би обазирала на то да ли је неко лево или десно, него би се трудила да осети ко је прави песник, па би их тако уносила у антологије или зборнике.

Друга, битна, карактеристика Десанке Максимовић јесте та да је она неполемична личност. То лежи у њеној природи и то се види и по њеним песмама. Она је, наиме један од оних писаца који сматрају да само кроз своја дела треба да кажу све што имају да кажу. У такве писце спада и Иво Андрић. И он, као и Десанка, ретко улази у полемике; он само, како би рекао Бранко Копић, „гледа своја посла". Што се тиче књижевних праваца и подела на модерне и класичне писце, Десанка има своју максиму — свој животни став: „Ми се нисмо поделили по изразу, него по томе како нас је младост, куда нас је живот повео". Десанка каже: „Увек мислим да треба помоћи младом човеку, можда му једна реч скрати огромно лутање, отвори видик..."

Како, у ствари, изгледа један обични дан у животу песникиње Десанке Максимовић? Рано устајање, куповине по тргу, у самоуслузи, по робним кућама, одговарање на очекивана и неочекивана писма, примање очекиваних и неочекиваних посета, телефонирање, губљење времена с онима који су погрешили, намерно или случајно, број телефона, читање по школама, сусрети с младим песницима, седнице, изложбе, биоскопи, позориште и, у процепу свега тога, часови кад може да пише, обично ноћу.

Дело и живот Десанке Максимовић показују, пре свега, да је она мудар и човек и песник. Неке од карактеристика које има овај портрет само су повод да се упозна и она друга страна Десанкиног животног и песничког искуства, оно што се не налази међу корицама њених књига. То су максиме животног и песничког искуства које су особито важне за књижевну историју и за потпуније схватање целокупног њеног дела.

Милорад Р. Блечић

ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ

Узгредно исказана мишљења о животу и стваралаштву

Десанка Максимовић

Оно што у срцу носимо прави је живот и права поезија. Чак и песма док се не напише права је песма, а када се напише она је већ изгубила нешто од песме.

*

Мени је исто толико важно да одговорим неким својим императивима човека, колико год и уметника.

*

Волим песнике срца и песнике осећања, али могу заљубљенички да се дивим и нечему што је потпуно страно мојој природи и у чему слутим великог песника.

*

По мом мишљењу нема ни модерних, ни немодерних песника, већ има песника и нема песника. Добар је у не знам каквом изразу онај песник ако је право и наравно дао време у коме живи.

*

Људи су се одувек делили на оне који радије дају него што узимају, који својим огњем друге греју уместо да траже светом на чијој би се ватри огрејали.

*

Не сме се припадати само онима који сматрају да је на земљи човек најважније биће, или најсложеније. Мора се знати да и у немуштом свету владају опити не само физички него и морални закони, ко ји би се, ако се то коме више допада могли назвати и равнотежом у природи.

*

Змај живи међу онима за које је живео. Њега сваког тренутка понеко дете чита, сваког тренутка понеко вади с полице његову књигу, сваког тренутка он васкрсава у нечијем срцу.

Змај је у дечјој поезији оно што је у медицини лекар опште праксе који лечи и мале богиње и старачке астме и реуматизме, запаљења плућа и заушке, који даје инјекције, али ни чај од слеза не избегава, који се смеши преписујући горку медицину, кога нестрпљиво очекујемо кад ће отворити врата наше забринуте собе негде под далеком планином. А ми који настављамо онде где је он стао, постали смо специјалисте, један је узео шар лах и богиње (да останемо још на истом поређењу), други крајнике, трећи само плућа, четврти само желудац. Или да се вратимо на поезију, ниједан од нас није био кадар да настави цело његово дело, него је један узео небо и звезде, други шуме и зверке, трећи градове и трамваје: једни певају за децу до шест година, а други за оне од шест па до десет; понеки су увек озбиљни и тужни, а понеки увек ведри — али сви ми да се саставимо, чини ми се, не можемо у данашњем времену, данашњем детету да будемо оно што је Змај био нама.

*

У часу док се ствара све особине песникове су будне, а он се осећа некако увећан, помножен, као број дигнут на трећи или четврти, или не знам који, степен.

*

Мада сам једном у младости написала да сам „ловац срца свога рођеног", готово је неуловљиво како настаје нека песма.

*

Песме за децу сам почела писати тек кад сам сама потпуно изашла из детињства. Оне су се јавиле као потреба да се сећањем враћам у то доба које је заувек прошло. Прва моја збирка која се сматра збирком песама за децу је, у ствари, само сећање на детињство. То је књига „Врт детињства."

*

Често се догоди да напишем песму, не мислећи коме је намењујем. Тек после видим да по нечему, по ведрини, по јасности, по мелодиозности, или којој другој особини, може бити ближа деци и објавим је у дечјем листу. А кад с намером узмем да пишем за децу, говорим јој о лепоти природе, старам се да у деци пробудим и учврстим родољубива осећања, веру у живот, у вредност доброте, части, искрености. Не избегавам да се деци обратим и тужном песмом, јер у деце је срце топло и нежно.

*

Деца су врло озбиљна бића, бића која мисле, која су радознала, правична, која воле лепоту, која имају маште и срца и смисла за хумор. Дете од пет година већ размишља о смрти, труди се да је схвати. Нема живље антене за живот око себе него што је дете.

*

Особине мога дара остале су исте: од романтика нисам постала реалист, нити сам због трагедија којих у свачијем животу има, постала животомрзац. Понека нова младица је на стаблу мога, назовимо га опет тако, дара избијала сваког пролећа, али је имала особине дрвета из кога је никла. Не сматрам за недоследност у свом песништву што сам са љубавне лирике, прешла за време рата на патриотску, а с ње опет на интимну кад је рат прошао. То све било је природно за песника и човека какав сам ја.

*

У поезији за децу највише ме привлачи хумор и ритам, а онда топлина и фантазија. Дете воли реч музичну, без много консонаната и реченицу која слободно тече и радује се кад нађе у поезији себи намењеној свет бајки и снова, лепши и бољи и занимљивији од онога којим је свакодневно окружено.

*

У младости се нема времена за свет око себе, гледа се само у своје срце.

*

Љубав ће увек бити тема песника, само ће се увек обрађивати на нов начин. Банализовање не долази од теме него од обраде.

*

Нисам се никад питала зашто пишем, као што се човек не пита зашто гледа, или зашто корача. Нешто изнутра ме гонило да то чиним. Пишем јер то чини задовољство најпре мени, а кад чујем да га пружа и другоме, радујем се.

*

У младости човек највише чита, читање највише утиче на младе људе. У то доба живота жеђ за сазнањем је огромна, време се чини огромна пучина и младом створу није жао да га од јутра до мрака троши на читање.

*

Као стваралоци млади људи су обично нестрпљиви, желе часпре да стекну признање, да се прочују. Понекад им је свеједно на који начин. Рецимо, млади критичар у том циљу хвали онога кога други нико не хвали или куди писца кога сви хвале, тиме привлачи пажњу и име му се памти. Стварају више срцем него разумом. Ретко се у младости пише рефлексивно. Сви скоро почињу поезијом мада су рођени да се баве прозом, мада их врста њиховог талента за њу опредељује.

*

*Право је да и они који пишу нађу времена да прочитају шта су други написали. Зар не?**

*

* Мисли, ставови, закључци и запажања у овим максимама резултат су многих разговора које сам водио последњих година с Десанком Максимовић у разним приликама. (М. Р. Б.)

Марко Врањешевић

Црна кола

КАД ЗАУВЕК ОДЕ НЕКО БЛИЗАК, ДРАГ

Брату Жарку

Скаменимо се најпре од туге,
а онда одушке нађемо у сузама.
А време протиче
најпре сасвим лагано
па све брже и брже.
И све мање тугујемо,
а смешимо се све чешће,
понекад и веселимо
као да се радујемо поновном сусрету
који неминовно долази
све брже и брже.

СЛУЧАЈ НЕ БАШ САСВИМ СВАКИДАШЊИ

Уза саму вишеспратну зграду
у Улици ратних војних инвалида
стоји трошна потлеуша још из прошлог
века.
На њој обућарска фирма са два имена:
дуже име мршавог је старог обућара
увенулих, бледих образа,
а краће је било оног другог,
пуначког и руменог.

Сваког дана чуо би се чекић како куцка
час спорије, а час брже, час са малим
прекидом,
као срце обућара с краћим именом.

Једног дана чекићи се нису више чули.
На посивеломе зиду, испод фирме,
црнела се листа посмртна
обућара с краћим именом.

КУЋА КОЈЕ УСКОРО НЕЋЕ ВИШЕ БИТИ

Шћућурена, ко озебла старица, чами она
на углу Његошеве улице и Молерове.
Можда још који месец, а можда тек који
дан
она ће стајати ту, пуста и заборављена.
С њене фасаде већ одавно љушти се
малтер и креч,
а сасвим на врху, ко једини украс на њој,
још се држи, невештом руком вајана,
бројка, —
година њенога постанка.

Застанем ту, покрај ње,
и, више равнодушан него потресен,
гледам тај број на оронулој кући, —
годину мога рођења.

ДЕВОЈКА СА ВИОЛОНЧЕЛОМ У КОНДРАШИНОВОМ ОРКЕСТРУ

Млада, сасвим млада (двадесетак лета),
драгуљ у оркестру славног диригента без
палице.
Бледолика, с увојцима тамне косе,
крупних, сетних очију.
Такве рађа ваљда само Молдавија
ил поносна лепотица Грузија.

Озбиљног и смиреног лица
с дугом сенком спуштених трепавица,
извлачи гудалом чудесне звуке
Баха и Чајковског.

Младићи је гледају с дивљењем:
пешице би пошли све до Молдавије
или чак до загонетне Грузије.

Старци се с уздахом сете прохујале
младости
и сетно мисле на далеку Молдавију
и на дивљу, недостижну Грузију.

СТАЦИОНАР ЗА ПЕНЗИОНЕРЕ У ДИЉСКОЈ 2

После вечерњег оброка
(редовно, свако вече, у шест:
кришка хлеба, комадић сира и шоља чаја)
неколико њих, старица и стараца —
оних што још могу да се крећу —
неко на штаки, неко са штапом,
вукући ноге, стопу по стопу,
добауља до собе с телевизором
и смести се ту у побожном ћутању.

А тамо, на екрану:
полунага тела младића и девојака
с вратоломним покретима, савитљива као
од гуме
(Светско првенство у гимнастици).

Старици што пати од Паркинсонове
болести
незадрживо тресу се руке и глава,
коју она узалуд покушава да смири
макар на трен.
Понеком од њих уздах се отме налик на
ропац
док гледа ту чаробну игру на екрану
и далеке сети се младости.

А онда, не сачекав ни крај те чаролије,
једно по једно, неко на штаки, неко са
штапом,
вукући ноге, стопу по стопу,
одбауљају — свако до своје постеље,
до оно мало простора у заједничкој соби,
тек малчице већег од онога где ће их
спустити
када их, сасвим ускоро, сасвим ускоро,
црна одвезу кола.

ПОЗНАНСТВА

Слово о човјеку у пјеснику

МАКУ ДИЗДАРУ У ПОХОДЕ

Мак Диздар (рођен године 1917. у Стопу, Херцеговини), хрватски пјесник (столује у Сарајеву), објавио је прву књигу, кажу ујевићанску, саткану од буне и побуне, социјалну, пред рат. Педесет и четврте појавила се „Пливачица", а затим долазе: „Повратак", „Окрутности круга", „Кољена за Мадону", „Минијатуре",, „Камени спавач", „Острва". Од бројних признања Диздаревој поезији истичемо Златни вијенац на Струшким вечерима 1969. године за пјесму „Модра ријека". Диздара многи сматрају прваком босанско-херцеговачке поезије.

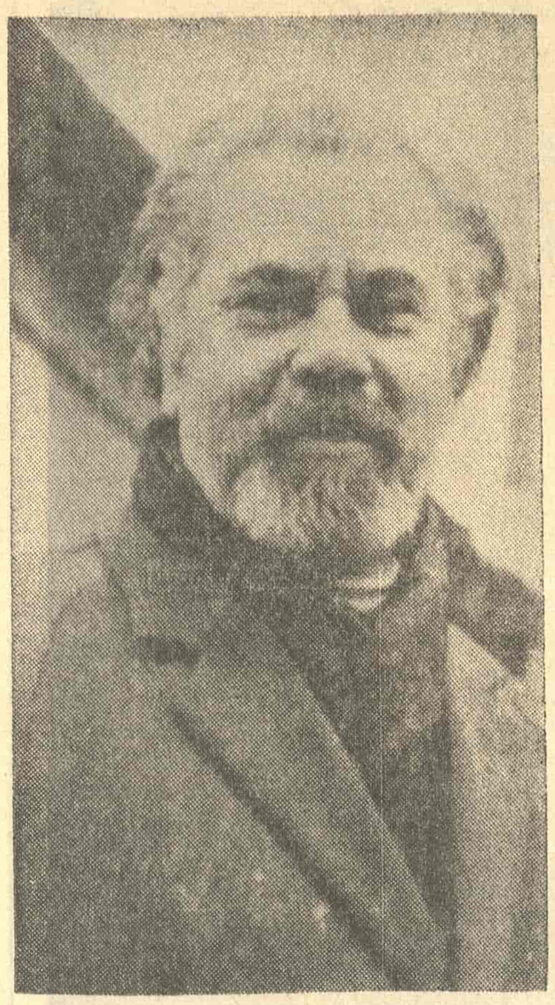

МАК ДИЗДАР

ПЈЕСНИЦИ нерадо говоре о себи, своме дјелу. На то их је тешко склонути. Они су, наиме, свјесни тога да нас својим ријечима могу прије удаљити од дјела него што нам могу помоћи у приближавању. Порука пјесникова није оно што би он сам могао накнадно, као дубљи слој који само он познаје, исциједити у неком успутном разговору. Занимајући се пак за пјесникову особност као да га помало понизујемо, тражимо да се исповиједа као кривац или га љубопитљиво малтретирамо, заборављајући да је човјек свијет за себе и ваља пустити да мисли своју мисао, да се гласа кад му надође. У односу с умјетницима, а и са свим људима, ово међусобно поштовање при којем нитко никога не дира и не пита (и не тражи, не узима) био би идеалан постулат хуманости који је, на жалост, само пуста жеља оних са жељом да живе свој живот и имају свој мир. Колико је тек грубо кад људима око себе намећемо своје теме, своје проблеме, своја питања. Ипак, живот је био друкчији и у овом случају. Мак је пристао на разговор с њим, а у тај разговор уплесмо и вијенац његових стихова и оно што се могло помислити разговарајући, и оно што би се, повезујући с њим, могло прочитати одабирући помно. Вјерујући — ипак — да је на оваквог пјесника, на једног и јединственог Мака, добро упозорити свијет, одлучујем се за ово СЛОВО О ЧОВЈЕКУ У ПЈЕСНИКУ. И Мак је почео говорити.

Јест, врло је незахвално кад стваралац треба објашњавати своју поезију, накнадно тумачити „што је њоме рекао" или „мислио рећи". То копање по дјелу протусловно је и с психолошког стајалишта, јер се дјело само одваја од свог створитеља, оно тренутком стварања започиње властити живот, и не да се више рашчланити „процесна технологија". Дјело је, осим тога, многосмислено, поливалентно, како да нађеш праву ријеч у једном каванском тренутку, једне суботе кад ти је и опет по тко зна који пут „клонула душа" и кад си чекао нешто друго, не разговоре, оно што вас дан чекаш, премда знаш да дочекати нећеш.

Неспознатљиво, тамно је значење пјесме, њена порука, тмача, као и живот, као и посљедња ријеч „Поруке" из „Каменог спавача". Можда је самоме стваралоцу најмрачнија. Отргнута је пјесма од свог тијела, али ја је не познајем као што ни то тијело не познајем. Кад бих га познавао, ваљда и не бих писао. А да говорим о свом животу, о његовим околностима, његовој површинској појавности, о ономе што се видно и видљиво догађало са мном у свих пролетјелих пет деценија — сматрам — било би отужно, бесмислено, чак незанимљиво. Оно што се битно догађало јесу те саме бјелодане алкемизиране ријечи, то „слово од искона", то трагање за властитом збиљом, у озбиљење, та нека повијесност којој краја не видим. И како да сада ја у ове туђе сате кад ме моја збиља вуче у неке поноре останем овдје горе и загледам се истодобно у дно себе сама кад управо на супротноме градим пут ка немогућем. Како напустити ту тјескобу „времена бившег, времена садашњег, времена будућег" (Т. С. Елиот) када је она вавијек у мени.

Књижевност није једнолинијска, није подложна „обухваћању", не да се превести на неки други говор (социолошки, психолошки, политички, филолошки), све су то само једностранп покушаји који не воде далеко. Прије сама књижевност може наукама и доктринама помоћи да схвате (виде) себе у људском смислу, у тоталитету, да се уозбиље, значи посумњају у своју учену егзактност. Јер „што је човјек а мора бит човјек" (Његош). Али и наука на неки начин дјелује.

Ето зато ја не могу кад бих и хтио прихватити разговор о себи, о битности свога дјела, и увијек ми се чини као да сам нападнут кад то нетко покуша. И овај разговор чинио ми се таквим, али га Теби никако нисам могао одбити. Али, рецимо, и није важно што, и о чему, разговарамо, схватимо то као један сарајевски тренутак, па нећемо пожалити, а и разлог да некога анимирамо за поезију такође је ваљан, иако би се то, можда, могло постићи и на други начин, без мога „тјелесног" удјела. Ја бих радије да нетко мени помогне у тумачењу себе него да ја сам себе тумачим.

А читам оно што се писало о мени, о моме дјелу, биле су ту и докторске и магистарске дисертације, и паметно је то срочено, али ипак далеко од мене, оних тамних, дубоких слојева који ме данонећно муче. Сви они пишу из једног, свог кута, пишу о себи самима, о ономе што знају, што су научили, прочитали, спознали, о н о њ и х о в о није моје, није никако. Стога ме у овом тренутку посебно занима што је мој стари Ахмед Мурадбеговић писао у посљедњем броју „Форума" о мени, надам се да је поштеније, ближе нашем свијету, поднебљу босанском које ваља бити у властитим костима да би се разумјело, доживјело. Управо је апсурдно, опет кажем, стати изнад себе сама у тренуцима кад си слаб, кад ниси „набијеђ", ниси усамљеник, стојиш међу људима, и сваки те граби на своју страну. Јест, мода је говорити о „познатима", али то је засновано на самољубљу и користољубљу журналиста, што сам увидио давно. Нетко свакако воли каријеру, своје хијерархијско мјесто и драго му је да се објављује, то му придоноси популарности, учвршћује статус, носи понешто и посвашта. Мене то не занима. Имам своје писање, оно ми је к а о д и с а њ е. Не знам за што (и зашто) бих друкчије живио. А о другима ништа не знам, и не тиче ме се. Поезија ме, мислим, чини човјеком. Ако она у томе смислу може уопће оплеменити људе, „добро слово" донијело би и „добар дан". Али добро знам да нам је задуго, заувијек, дато само „добро слово" и не да нас откупљује, само да нас тјеши. Она јест и нека морална катарза свакако, али то је немјерљиво.

Али не, никако не мислим да је поезија у кризи, увијек ће бити и стваралаца, и оних који је воле као што се воли зрак, вода, сунце. Она значи много, много више но што се мисли управо на етичком плану, мени се тако чини, она није само регулатив, она најдубља бит, коријен човјека, оно праповијесно. Поезију не прима никад маса, него појединци, и онда се то њихово примање (јер је снажно) шири, утјече на друге. И опет, велим, то су немјерљиви преображаји који се не могу пратити и баш зато суштственост сама. Поетска објава није сама себи сврхом, али је самостојна, она је покушај да се нађе себе, као што је и свака друга објава, чак и она нељудска, она која је у одређеном тренутку скренула, није се могла заустави ти, па се човјек деформирао, није више оно што јест, не зна више тко је. И ближа повијест препуна је тога и оно што се сада догађа с неким нашим људима напуштање је властите бити, кидање са собом, издаја.

Тако ја, с муком и с радошћу, носим себе, своју емпирију, проничем у стару Босну, а заправо у себе — ти стећци, повеље, крстови, само су медији да се искажемо — букнуло би на други начин да није овако, неслучајно. Идеја није — ипак — у језику, у објави, већ у човјеку као исказна немушта могућност, повод је увијек дубљи, касније се то организира, рационализира до језгре, себебити, па се небројеним спонама и стегама увеже, бог би га знао гдје је више извор а гдје увири. Да није било овог прастарог медија босанског издјеланог камена, „спавач" би се пробудио са истим сновима и осликао их, рецимо, азтечким писменима, свједно. То је све идентификација властите збиље, и људска идентификација ако се тко други у њој узвиди. Оживио је камен — веле — а ја знам, добро знам, оживио је спавач испод камена, па се загледао у те бјелине, облине, опорости, загребао ноктима по њему да би завирио у себе, да не би заборавио љепоту ужаса што нас прогони, тјера. Све је то некако срасло, јединствено, не знам како да кажем, чини се свему је прапоријекло, словно, на Истоку, источњачко, оно даље су блиједе, слабе копије, алијенација Запада којега је цивилизација највећма супротна — култури. Јер људско се не мијења, и као да је ово доба

Наставак на 6. страни

Берислав Никпаљ

Мак Диздар

Раштак

Нема сумње да се у времену што се остварује широким невољама мене
много шта дешавало и односило големе комаде
са стабла до краја сазрелог бића

Кроз равнодушан простор протекло је што може да тече и да се мијења
узимајући неке друге облике а да се у себи не троши
и не ишчезава у нетраговима

Глава је без икакве двојбе расцијепљена већ тако дубоко
да никакво освједочено препознавање
не долази више у обзир

И густослане капље савим шареног зноја
веома вреле од блискога бола
не знају куда би

Обадва рамена не носе свој једини врат подједнаком упорношћу
ужарено чело грких готово отровних бора
клати се у ритму

(Час напријед час натраг)

Да стуб свјетлости се
из темеља љуља

Груди од задобијених падања и заслужених рана су мрке и црне
и насељене веома супротним усхићењима
и разнозначним
бојазнима

Једна рука удаљена је од друге тако далеко као небо од земље
и свака од њих одлази некуд
кудгод било

(Ту нема кода за кретање)

Ни сами прсти нису подређени једном па ни киберну своје пести
који би захтијевало намјенски покрет или смисао
за неки редосљед и хармонију

Кључеви и браве од прије су ван употребе

Једна нога корача сасвим десно према неиспитаним предјелима
друга би лијевим приклоном да се топло смјести
негдје до самога срца

(Мада је одавно раскомадано и поједено
и можда данас постоји само оно мјесто
гдје је несебично радило)

Утробу раздиру ароматична биља у вареању савим супротна укуса
доспјела у пакао без икакве намјере и жеље
за опаким здруженьима

С пићем је увијек друкчије

Допадљиво отровна она играју коло како им се хоће
мада нису ни припуштена
кроз бране грклана

О очима чије су могућности усвајања и бијега неограничене
не би требало ниуком случају говорити успут
а то ће бити

(Мада оне захтијевају посебан знак и посебно слово)

Мисли у пробушеној лобањи и изрешетане на јагодици кажипрста
расијане су све до загађених мора
веома дебелих слутња

И савим су неповезани њихови отоци у олуји
којој се не види
почетка ни краја

Изблиједјела сјећања су исто што и покидана сива вуна
годинама већ ношена у одјећи од оца на сина
и трошена на излизаним канчелама

Вид незаустљиво замрачен не зна се да ли је вјетром што шиба
мутне временске двојбе или незнаном болешћу ока
Уморне и готово уморене зјенице

(Запањено лице мрене наслућује се
у дану што лута)

Тежина нејасно распоређена исто тако на четири знане стране
изгубила је сваки спознајни значај
у своме присуству

(Њено лакоумно лебдење попут бијелог прољетног папирја
у свијету употребних предмета и изнад њега
не треба да зачуђује)

Овако раскомадан и расцијепљен на дробне и немјерљиве честице
и подијељен без збиљског реда и смисла
не можеш се огледати

Зар је могуће онда остварити некакву увјерљиву представу о цјелини
што би посвједочила
у чврстом битку

Нема шта
сва дјела су завршена онако како јесу

Растворио сам се ето и нестао
пред својим властитим
видом

Филозофски и клинички испружен на катафалку ништавила
тражим се сад посљедњом прашком духа
грозничаво ронећи у посљедњу
трунку самосебе

Записујем ријечи

И
ево

С радошћу што трепери као звук са жице глазбала
у хипу сазнајем да је настала пјесма
о моме нестанку

Зато он и не постоји више

(А тек сада и послије свега свијет ме на стотину начина увјерава
да сам стално и веома угледно мјесто заузимао
у његовом именику

И даје ми највећу прилику отварајући широм свој зрачни простор
како бих могао цијел да уђем у милост
увијег раширеног и топлог
крила

Без икаквог коментара
на ту златну замку указујем нагло продуженим прстом)

ПОРТРЕТ

Између побуне и визије

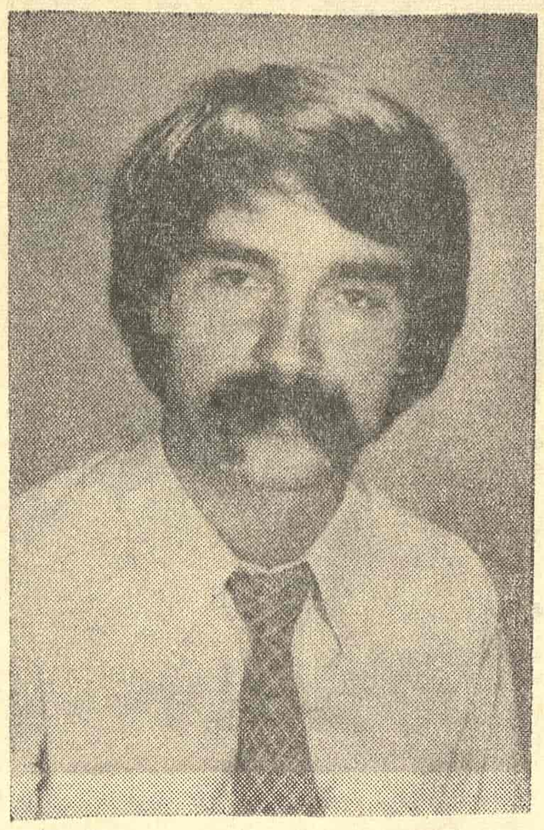

РАЈКО ПЕТРОВ НОГО

ВЕРБАЛНО манифестована побуна одувек је била једно од доминантних обележја песникове активности: у заносу којим је понесен он се не може помирити са постављеним границама, и у језичким облицима их смело и страсно ломи. Једно песниково проклетство сигурно је садржано у његовој немоћи да изађе из језичке у стварну акцију; јер, кад пређе вербалну границу, кад напусти реалитет артикулационо-фоничке и семантичке масе у којој обликује своје виђење света, као и своју решеност да пређе у акцију, кад, уместо речју, руком посегне у свет, — тада је већ оставио за собом песника, тада је већ метаморфозирао. Али, песников језички сан о стварној акцији неисцрпан је источник сугестивних визија једног другачијег човековог света и непрекидна провера и песника и поезије. Тада је песник у опасности да властиту жељ за акцијом, за „ангажованошћу", замени за оне поетске облике који треба да имају одређено место у координатама националног песништва.

Овакво размишљање о судбини песникове вербалне побуне не јавља се случајно поводом поезије Рајка Нога, односно — још уже — поводом његове песме „Сунцокрет". Наиме, Ного је песник који се лако и брзо наметнуо нашој пажњи и интересовању снагом своје песничке и људске побуне. Један добар део његових стихова довољно убедљиво је говорио о оној животно-искуственој позадини на којој је израстао негативан став спрам света. И Ного је управо из тога негативног става успео да сачини низ песама. Тешко је у њима разлучити оно што припада младости и темпераменту од онога што припада поетској имагинацији. И у томе се, наравно, налази и посебна драж: његових стихова. Али, Ного је тад био на опасној граници: могао је, повучен заводљивом снагом ефекта и утицаја, да крене за изналажењем оних „вербалних гестова" у поезији којима се апелује на властита осећања и ситуације и који у исто време могу бити својствени и блиски и самом читаоцу. Тиме се између песника и читаоца ствара „атмосфера" непосредног разумевања, лаке и веома успешне комуникације. Аудиторијум је уз песника, као што је и песник уз аудиторијум. Само, они су нашли заједнички језик у оквиру своје свакидашњице и увелико су се удаљили од истински поетских значења.

Такав развој је карактеристичан за неколико наших поратних песника, који су тек у последње време почели да осећају стварни положај у коме се налазе. Али, такав развојни смер није карактеристичан и за Рајка Нога. Испод заводљиве снаге „вербалних замаха" он је почео, врло рано, да тражи властиту визију света и да у њој темељи своје стиховне облике. Тако се десило да прву збирку, „Зимомору", раслоји, да је разбије у неколико планова, што је књигу увелико чинило нејединственом. Показало се, наиме, да је Ного један од оних побуњеника који су у својој основи лирици: они одбијају све конвенције света да би нашли места за своје лирске облике. Њихова субверзивна снага је обично краткога даха и условљена околностима. Није стога случајно што у „Зимомори" можете наћи облике који подсећају на раног Црњанског. Књижевни утицај, кад је плодан, скопчан је са дубљом сродношћу.

Ногов даљи развој ишао је у правцу једне унутарње, лирске визије, ка осећању јединства и ухармонизованости. Свој сукоб са спољним обличјима света у коме је живео он је покушао да превазиђе враћајући се ранијим доживљајима, враћајући се „претходним" стањима. Тако је све више урањао у сећање и детињство. Побуна је условила рану посувраћеност, рано бекство у лирску равнотежу. А тамо где почиње лирска равнотежа — тамо почиње и конзистентна поетска творевина. Од спољње слободе и пркоса, Ного се врло брзо вратио песми коју треба сачинити. Није више био довољан песников однос, став; требало је прећи у акцију, али сада у чисто поетску акцију, која, додуше, у своме памћењу чува чежњу за оном другом, стварном акцијом, али од ње одустаје.

Песниково враћања ка унутарњој, лирској равнотежи, његова сабраност у границама чисто поетског реалитета требало би да буде доминантно обележје Ногов даљег развоја. Али пређени пут за песника не може бити мртво искуство, него улази у живу меморију која увелико утиче на смисао каснијега стварања. Стога Ногова побуна, његово одбијање да ствари прихвати онаквима какве су му дате, — улази у унутарњу организацију песме. Спољни „вербални гестови" повучени су у саму структуру нове песникове визије. Након „Зимоморе", Ного доста смишљено и поступно изграђује је дан свет бића која треба самим својим обликом, самим модусом свога егзистирања у свету истовремено да изражавају две битне ствари: с једне стране, једну, целовиту и конзистентну поетску творевину; с друге стране, песникову побуну и немирење са светом међу чијим безбројним обличјима песник мора да обитава.

Те нове Ногове песме, које улазе у замишљену збирку „Зверињак", усредсређене су на дескрипцију бића узетих на фауне и флоре, али дескрипцију која ће у сваком конкретном случају бити метафорична. Метафорична и зато што се оснива на песниковој визионарној семантици. Метафорична и зато што се оснива на преносу из једног, датог, света у други, који песник треба да сачини и од чије имагинативне снаге ће зависити његова сугестивност. Акција и имагинација, став и чин, побуна и творачка моћ — овде треба да су дати уједно. Од песника зависи у коликој ће то мери бити и успешно.

А „Сунцокрет", тај Ногов весник „Зверињака", заиста представља песников срећан тренутак кад је успео да један визуелни податак преобликује у целовиту звукову и сликовну творевину у језику, која, уз то, носи и сугестивну поетску визију. Материјално и семантичко овде су доведени у онај нужни склад из ког израста песма. У Ноговом „Зверињаку" он ће сигурно добити одређено место, без обзира на то да ли ће се и буквално наћи у књизи. А у њему је оличено настојање да се у конкретној поетској творевини дâ противречност, трагика песниковог опстанка у свету: његова побуна је вербална побуна, његова акција остаје у границама језичкога реалитета. А песник је увек настојао и увек ће настојати да та ограничења која улазе у његову уклетост — прекорачи. У том настојању се и манифестује снага његове визије. Узалудност и својеврсно донкихотство, која налазимо у Ноговом сунцокрету — лудаку, требало би да буду основна, темељна обележја „Зверињака". Бар томе, засад, Ного тежи.

Новица Петковић

МЈЕРЕ УМЈЕТНИЧКЕ ТРАНСПОЗИЦИЈЕ

ДОБРИМ ДИЈЕЛОМ, врлине и недостаци Ногове прве збирке пјесама, према моме осјећању, везани су за нешто, или тачније речено, условљени су постојањем нечег што би се за ову прилику могло назвати мјером умјетничке транспозиције. Осјећање за ту мјеру, урођено унутрашње чуло за границу до које се може допријети и која се не смије прекорачити, без негативних посљедица, у процесу умјетничког транспоновања искустава, вјерујем да представља веома важан чинилац и атрибут оног мистичног, тешко доказивог, дефинисању неподложног ентитета који се назива пјесничким даром, стваралачком имагинацијом, и слично. Ного нигдје у „Зимомори" није прешао преко те границе — на ријеч артизам, овај се пјесник чијој поезији дионизијска инспирација даје дубље обиљежје, некада напросто јежио. Али, треба казати и то да се један дио пјесама у „Зимомори" тој граници није ни издалека приближио: овај се пјесник између реске животне непосредности и њене метафоричке пројекције најчешће одлучује за ово прво, и, ако сам добро разумио књижевну вриједност „Зимоморе", мислим да је она, између осталог, садржана у смјелом, насилном, дрском чину деметафоризације свијета, тамо гдје је то било неопходно. Пјеснички резултати овакве оријентације — двојаки су. На једној страни, Ного вреба опасност сужавања искуственог хоризонта. Као илустрацију, наводим по сјећању имена двију пјесама: „Брат", „Пејов до у сјечи". Искуства која нам у тим, и њима сличним, пјесмама Ного може да понуди, сувише су остала приватна. Кажем: остала, јер ниједно искуство, вјерујем, није a priori приватно, бар не са гледишта: шта се од њега може створити у поезији. Преображене замахом визије, и снажнијим напоном израза, те такозване приватне емоције доживљавају мисаоно разлагање, изнутра се смислено озарују и загонетним путевима уопштавају. Мјеру умјетничке транспозиције, односно, изразни ниво на којем Ного настоји да спиритуализује биографски податак, није такав да би омогућио саопштеним искуствима да стресу са себе љуску приватног. Но, на другој страни, и то је за мене можда у овом тренутку кудикамо значајније, баш та недовољна транспонованост животних података често зна бити узрок снажних умјетничких ефеката који долазе од јединственог утиска да Ного, умрљаног лица и прстију од смоласте близине материје, слаже у пјесму елементарно, осјуштено, с наглином одрубљивано комаће живота, да често несвјесно и наслијепо напипава „подземна била" стварима, да чупа из мрака само пракоријење бића и појава.

У „Зимомори" најбољег Нога треба тражити онамо гдје је елеменат исповиједног или елиминисан, или бар скрајнут на споредниј план. Пјесник транспонује животну грађу, тада, на једном вишем нивоу, а умјетнички резултати тога су кудикамо префињенији: осјети се како је ријечима скочила семантичка јачина, пјесма престаје да буде силовит излив најчешће негативних емоција, и покушава да дохвати њихова могућна значења. Узбудљиво је кад пјесници у чију је природу и темпераменат дубоко положен нагон за деструкцијом и укус за дисонантно, узбудљиво је кад такви пјесници с муком, готово упркос себи, изборе по који тренутак свечане сабраности и смирења у љепоти, вину се до хармоније, укораче у свијет као у храм, са неизговореном ријечју величања и слављења у устима. У таквим пјесмама, код таквих пјесника, испод тихог сјаја метафоре и јеванђеоске добростивости емоције, остаје ипак довољно чујан подземни брујоних рушилачких и рашчињавалачких порива које је пјесник, макар за тренутак, успио да обузда, или макар потисне у дубину. „Сунцокрет" је за мене једна од таквих Ногових пјесама и, вјероватно, најбоља пјесма „Зимоморе". Почетни и завршни стих те пјесме, прстенасто затварајући њену структуру, карактеристичном агресивношћу метафоре и насилном интерпункцијском прекинутошћу исказа, довољно осјетно и читљиво наговјештавају менталну буру и неред сред којег је, као чудом, изникла прегршт стихова, складних, стегнутих, смирених. Пјесма „Сунцокрет" је, отуда, озарено острвце визијске и изражајне хармоније, али се осјећа да је окружено узнемиреном пучином елементарног и стихијног, што је толико својствено овом пјеснику. И није случајност што Ного овдје пјева о свјетлости и о стоокој загледаности тог јуродивог бића у унутрашње изворе сјаја — свјетлост је, од Грка на овамо, праслика и прасимбол свемирске хармоније. Овдје је свијет, у пјесниковој визији, постао дивовски храм у којем пјесникова унутрашњост, транспонована у слику монаха — звјездочатца склопљених руку на молитву, успоставља присност једнако са птицама и са далеким звијездама. Та слика монаха у чије се рукаве увлаче ласте, подсјети нас однекле на светог Фрању Асишког и његову мудрост свеприхваталачког општења са стварима, мудрост садржану у двоименичном начину изражавања: „брат мрав", „сестра звезда", „сестрица смрт".

При свему томе, значајно је да се Ного, остајући досљедан свом начину гледања на ствари, није могао суздржати а да се не подсмјехне свом сунцокрету, и, иронизујући, за сваки случај, тренутак остварене равнотеже себе са свијетом, он прећутно указује на себе друкчијег, на оног себе који воли да у пјесми, из чистог ћефа, „звизне шамар, рецимо, првоме ко наиђе".

Марко Вешовић

Рајко Петров Ного

Сунцокрет

Већега лудака нема . . .

Шија му се од тежина искривила —
нејак је то ослонац за главу блесаву,
од сунца обневиделу,
у светлост лудо заљубљену;
ко монах онај звездочатац
што у самштини скапа
(док му се ласте по рукавима гнезде)
низ реку пиљећи у звезде.

Па и кад оболео, од туге свео,
стидљиво, огромну главу срцу ближе
пригне,
и кад му зенице ситне поиспадају,
он и тад сунце упорно сања —
као у мају.

Лудака већега нема . . .

ОСТАЛО НАМ ЈЕ ЈЕДИНО ПИСАТИ ДАКЛЕ ПЈЕСМЕ

ЈА САДА само повремено имам старе и срамне пориве да звизнем „шамар јавном укусу". Глуво уво јавности прави се лудо и све више осјећам како за такве ријечи сада више нема резонанце. Њима се може аплаудирати, али их мало ко узима озбиљно. У тој својеврсној фарси, у том политичком стриптизу, игри жмурке, у тој жалосној мелодрами наше литературе, трагично осјећање живота чили. Можете у стиху рећи што вам је воља, — али то се доиста више никога не тиче. Увијек ће вам дати нетражени азил: речено је у пјесми, не у памфлету, тј. нема програмски карактер. Тако наше „страшне", „нарогушене" ријечи на властитим уснама замиру или одзвањају шупље у општој празнини на коју смо навикли.

Ко још у овој ноћи пише стихове а да му се та работа не чини излишном, а да је се помало не гади?

Ми смо хтјели много више него написати добар стрих. Па ипак, оне праве, животне акције, нема. Иза свих млаких и плашљивих покушаја који су се лако окретали у сопствену карикатуру, нама, овако резигнираним, остаје једино писати, дакле, пјесме.

Па, када је већ тако, зашто не бих презрео ту такозвану стварност, као толики прије мене?

Мој „Зверињак" и јесте једно такво бјекство. Та привидна „емиграција" из ове банално стварности ипак не бих хтео да буде кукавичка. Са нешто лукавства, које је увијек красило моје земљаке, ваља јој доскочити: сачинити малу затворену космогонију, тачније: један племенитији свијет звјерки и растиња у моме источнохерцеговачком дјетињству и пустити да све то израсте на ријетким а благотворним и магличастим остацима прастарог словенског мита. А иронијом се морам чувати да, исувише сентименталан, не пређем на терен неке нове пасторале.

Свјестан сам да се у тим помало „ирационалним" захватима мора ипак пронаћи некакав егзактнији поетски метод помоћу ког ћу моћи што прикладније да изразим своју егзистенцијалну позицију у савременоме свијету. Звјерињак који поетски обликујем требало би да буде једна визија људи и свијета у коме живим.

Ако се једнога дана тај свијет у себе затвори, ако могне да живи без мене, ако ме као каквог уљеза из себе протјера, ја ћу, тако напуштен, изнова на ничијој земљи, сигурно знати да сам написао књигу која је заправо поетски имплицитан дијалог са временом.

Дотле ћу, као што рече један пјесник, „складати своје версе" вјерујући (а шта нам друго остаје!), у ово егзибиционистичко вријеме силних авангардиста, да је тај повратак чврстој структури везаног стиха ипак можда она јерес до које ми је толико стало. Јер, крај толиких и различитих „авангардиста" и „експериментатора", бити традиционалан, то значи бити против струје.

Рајко Петров Ного

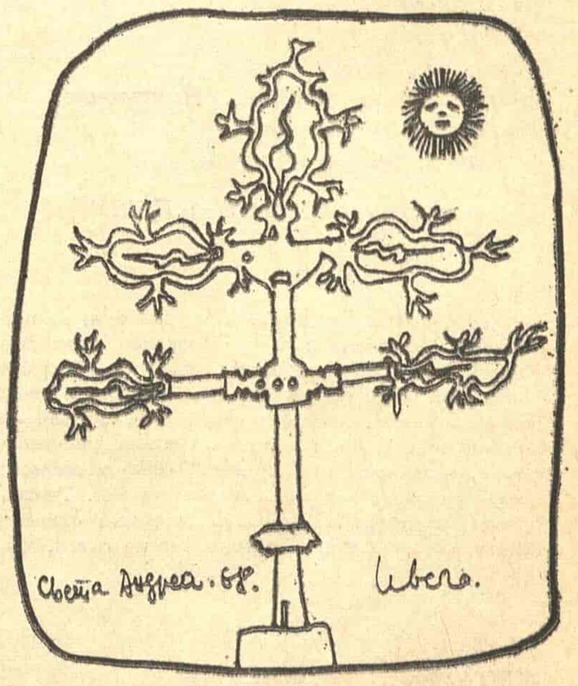

У ОВОМ БРОЈУ ВИЊЕТЕ СЛОБОДАНА МАРКОВИЋА

ЛЕОНЕ ФЕЛИПЕ

ЛИРИКА У ПРЕВОДУ

Са четири стране света

ЕН СЕКСТОН

Леоне Фелипе

Песник пајац анђеоски и чудесан

1

Одакле пишу песници?
Можда је сва тајна у том питању.
Куда се отварају та врата?
Ко је тамо?
Шта тамо ради човек који седи?
Ко је?
Зашто не устаје?
Зову га,
Зову,
сви га зову...
а он и даље пише...
Шта пише?
Одакле пише?
То је питање:
одакле пишу песници?

2

И тај песник... како се усуђује да каже те ствари,
те страшне ствари које богослови
осуђују и згромљују?
Зашто песник збори те страшне ствари?
Затим заћути
и не зна да каже ништа,
нити одговара на ишта што га питају.
Прави блесавко!
— Нисам то рекао!...
— Како ниси рекао?
кад је овде написано
и то ће читати цео свет.
Богослови...
Бог.
— И Бог ће то читати?
Тада песник отвара очи...
Буди се
и не стреби.

ЗНАМ СВЕ ПРИЧЕ

Не знам много, заиста.
Говорим само оно што видех.
А видех:
да колевку човека љуљају причама...
Да повике човекове стрепње угушују причама...
да човеков плач заташкавају причама...
да кости човекове покопавају причама...
и да је човеков страх
измислио све приче.
Не знам много, заиста.
Али су ме успавали свим причама...
И знам све приче.

ТАМНИЦА СВЕ ЈЕ

И ево смрти
кроз густ зид ноћи
да те пресели
из затвора
на одар...
Тамница све је.
И ништавило такође... Ништавило:
бесконачност утамничена
у нули празној и потпуној.

С кастиљанског Мирослава ПАШИЋ

ЛЕОНЕ ФЕЛИПЕ (рођен 1884. у Кастиљи) не припада ни „поколењу 98", ни Лоркином нараштају. Самотник и луталица животом, писао је непосредно и без барокности збирке у којима је неуморно тежио истини и лепоти, оправдању човека пред понором ништавила. Од петнаест написаних књига спомињемо прву „Песме и молитве путника" (1920) и последњу „Ах, та стара и сломљена виолина" (1966). Учесник у грађанском рату, након пада Републике одлази у Мексико, где је живео и писао све до смрти, крајем 1968.

Еме Сезер

Поздрав трећини света

Леополду Седару Сенгору

Ах!
мој полусан острва се мути
на мору!

И ево са свих тачака опасности
историје што ми даје знак који очекивах
видим како се гоне народи.
Зелени и црвени, ја вас поздрављам,
заставе, грла старог ветра,
Мали, Гвинејо, Гано

и ја вас видим, људи,
без неспретности под новим сунцем!

Чујте:
са свог удаљеног острва
са свог будног острва,
кажем вам Хоо!
И ваши гласови ми одговарају
а то што они кажу значи:
„Светло је". И то је истина:
чак за време буре и ноћи
за нас је овде светло.
Одавде видим Киву како силази према Тангањики
сребрним степеницама Рузизија
(то је велика кћи која при сваком кораку
купа ноћ једним својим дрхтајем косе)
одавде видим да су спојени
Бенуе, Логоне и Чад;
везани Сенегал и Ниџер.
Како хуче, тишина и ноћ хуче, одавде чујем
како хучи Њарагонго.

Из мржње, да, или обзнана или мотка
и оруђе које чека, али
једног непопустљивог ветра, ми угњетени, ја видим
да се смањује чељуст црначког ропства!

Видим Африку многоструку и једну
вертикалну у бурном преокрету
са својим испупченим јаступима, својим чворовима,

мало необичну али моћну,
сачувану вековима као срце.

И ја опет кажем: Хоо мајко!
и дижем своју снагу
наслањајући своје лице.
Ох моја земљо!
Како се полако мрвим између палца и кажипрста

да трљам леђа, руке,
леву руку,
да милујем десну руку.

Хоо моја земља је добра,
твој глас је такође добар
у овом смирају које пружа
рађање сунца!

Земља, ливница и труп. Земља што показује наше путеве,
овде се сагледава истина,
тканина што ћути старог свирепог праска.

Види:
Африка није више
у дијаманту несреће
црно срце које се бразда;

Наша Африка је рука изван рукавице,
то је десна рука, и пружена шака
и са јако стегнутим прстима;

то је набрекла рука
једна — рањена — отворена — рука,
испружена према
смеђим, жутим, белим рукама
према свим рукама, према свим рањеним рукама света.

Превео Миодраг Б. ШИЈАКОВИЋ

ЕМЕ СЕЗЕР (Aiemé Césaire), песник, есејиста и драмски писац, рођен 1913. године на Мартинику. Уз Леополда Седара Сенгора, највећи афрички песник, који има великог утицаја на млађу генерацију црначких песника. Главне песничке збирке су му „Дневник једног повратника на родну земљу" (1938) друго издање с предговором Андре Бретона, (1947), „Чудесна оружја" (1946) „Катастар" (1961). Близак је надреалистичком покрету, али у своју поезију уноси афричке проблеме и изражава специфичне црначке тежње за равноправношћу, хуманошћу и благостањем. Његова поетска реченица је дугога даха и налик је на епску нарацију. Познате су му трагедије „И пси су ућутали" и „Трагедија краља Кристофа", а написао је и историјску студију о црначком вођи устанка на Хаитију с краја XVIII и почетка XIX века Тусену Лувертиру, који је укинуо ропство и црнцима дао политичка и грађанска права.

Ен Секстон

Истина коју мртви знају

За моју мајку рођену марта 1902, преминулу марта 1959. И за мога оца рођеног фебруара 1900. преминулог јуна 1959.

Оде, кажем и одлазим испод црквеног свода,
Не пристајем на усиљену литију до гроба,
Препуштам мртвима да сами јашу погребна кола.
Јун је. Од непрестане храбрости ја сам уморна.

Возимо се на Рт. Оплемењујем се
Тамо где сунце пружа с неба бразде,
Где се море склапа ко двери жељезне
— И додирујемо се. У другој земљи свет умире.

Мој драги, ветар се сурвава као кам
Из воде белосрце и када се додирујемо
Ми у додир сасвим продиремо. Нико није сам.
Људи за то убијају или макар за толико.

А шта је са мртвима? Без обуће почивају
У каменим чуновима. Сличнији су каменима
Него што би море било када би се уставило. Одбијају
Да буду благосиљани, по оку, грлу, чланцима.

Превела Милица МИНТ-ЊУРЧИЈА

ЕН СЕКСТОН пише песме од своје 28. године. Прва збирка песама „До Бедлема и комад пута назад" (St Mary of Bethlehem — душевна болница) објављена је 1960. Следе „Сви моји мили", 1962, и „Живи или умри" 1966. за коју је добила Пулицерову награду. Ен Секстон је „реалиста која излаже своје најличније искуство са скоро руском искреношћу" (Роберт Ловел) а „речи претвара у ране" (Ц. Хартман).

Макс Цимеринг

Крагујевац

Крагујевац сам видео.
Учини ми се, срце ми је застало,
у магновењу јасно ми би
шта се овде догоди.
Шта се догоди у Октобру...
ах, кад би казаљке да се обрну,
да онај дан, она година
никада не беху, никада.
Позива белега на светлом камену.
„Школски час" овде у „Спомен-парку",
да се ни једне жртве крик промукли
не заборави.
Ноћу ме стално један сан мори,
јер Немци ову смрт су донели.
И један Немац је пао, јер се усудио
и „Не" рекао.
Само један. Један! Мало је то.
Само један који није поднео.
Ипак, где цвеће мира гајите
и на њега мислите?

Превела Роксанда ЊЕГУШ

МАКС ЦИМЕРИНГ је један од најистакнутијих песника старије генерације немачких песника из ДДР. За време Хитлерове Немачке живео је као политички емигрант у Француској и Енглеској. После завршетка другог светског рата вратио се у Немачку и био је, поред осталог први генерални секретар Савеза писаца ДДР.

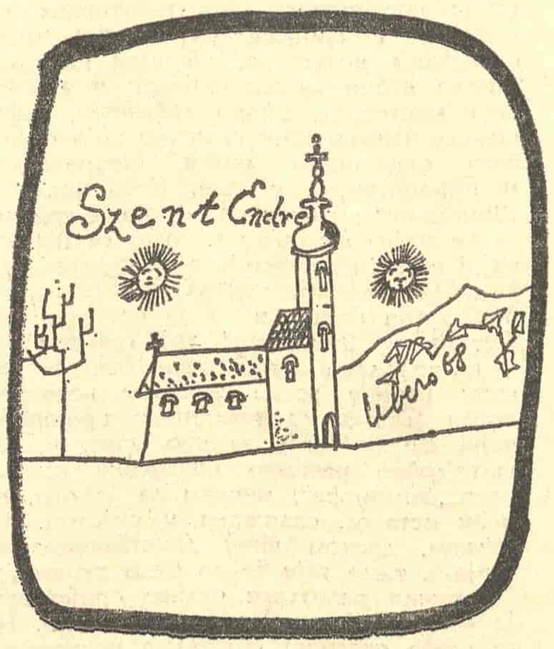

Душан Радовић

Трампа на трампу

Густаву Крклецу

Натопљен сузама трули стари плиш.
Све руже су мртве. Уморан је Грич.
У последњој ноћи последњи шиш-миш
проклиње живота шунд и смрти кич.

Још ти, у тој ноћи, с једном надом бдиш,
да у Нишу расте животворни бич.
Ал, авај!... Није Ниш што бејаше Ниш!
Електроника — да! А паприке — ич!

Но кад нас живот замори присуством
страха и смрти, и са тим искуством
нов сонет прхне кроз времена кавез...

Теби, са правим братским чувством,
мог Ниша Социјалистички савез
даће орден-транзистор, са упутством.

СЛОВО О ЧОВЈЕКУ У ПЈЕСНИКУ

Наставак са 4. стране

бивше, а оно бивше садашње, у умјетности, у друштву, у свакоме од нас. С многим привидима рачунамо као великим превратима а кад станемо, па се упитамо гдје смо — видимо, гле, ту смо још увијек гдје смо били. Ми не знамо ништа о другима, само о себи, други људи увијек су тајна. Што ми, на примјер, знамо о жени, она се не да савладати, узалудан је био тај мушки напор кроз вјекове, жена оста жена, а ми смо немоћни пред том загонетком, опијени, омамљени, судбински смлављени.

„Пливачица" нам се смије „јетко отровом јегуље, а сунце паде треском у косе планина". И преостаје једино: загњурити главу „у пијесак тјескобе".

Зато „права пјесма" није никада „модерна", она је исказ традиционалног, само јој је израз привидно нов, без тога не би била вриједност. Ја мислим да је наше, моје, дјелић опћега времена, у њему тражимо заједничке именитеље с именитељима прошлих времена, у ствари осјећање сраслости, спојености чини нас будним, животворнима, без њега смо регистратори без духа, без ума, без бога.

Питање прогреса у људском смислу тешко је поставити без скептичког. Човјек је дио своје повијесне збиље, своје мисије, а те промјене формација не утјечу релевантно на вјечне проблеме човјека, на његову непреболну замишљеност.

Али било би, опет, нељудски увијек шутјети увијек само пјесниковати, па ти се омакне, и подигнеш свој глас против градње хидроцентрала, на примјер, кад се њима „убијају" људи, њихово обитавалиште, кад се ништи оно од вајкада сатворено. И онда мисле да си глуп, конзервативан, а знаш све што и они, само још малчице више, и у свему ћутиш људску или нељудску, димензију. Па им кажеш: термоелектране су боље људима, с угљеном то спајам, пребиваоцима, и не требају нам локве, блато, а они ти се смију — тобоже не видиш „перспективу".

Па си натраг у пасивној резистенцији, гушиш буне и отпоре, док то не избије као гејзир, да се зачуде — гле: Мак помахнитао! Али — нека, нека бесједе своје, и ја ћу своје. Не волим јавне иступе, али, велим, не можеш увијек шутјети и стоичким миром проматрати напад на чисту језгру, то отуђење у кући, и оно друго туђење, стварно, што пече као рана.

То је: најјаче се изљуштим у пјесми, тражећи праву ријеч, али појављују се и други наметници, који ме, у ствари, такође избацују из самара.

Све битно у човјека као човјека оста исто. Пјесник трага за собом, објавом излази из себе. Насиље је оно што га нука у бијег, насиље од памтивијека, насиље Каина над Абелом, насиље у ближој и даљој повијести човјековој. Некад сам у много што вјеровао, данас више заиста не вјерујем, само живим. Али потенције су ту, и да се вјерује. Зато бјежим, бјежим. Бијег је моја најдубља истина, као неки мост до себе сама, до човјека који је могао бити а чије био. Бијег је најљепши, он заобилази овештале облике и садржаје, узвраћа нас, чини узносито самима. То је оно од „гнијезда до звијезда".

Дотле новац не значи ништа, мораш га поштовати, али га не цијениш, презиреш га.

Пјесник је увијек исти: воли траве, облаке, цвијеће, врлети, гудуре, модру ријеку. Кад је још срастао с Босном, има и свој животни назор, свој став, сигурност, мир, свијет, поглед. Не да се из тога ишчупати, живи свој живот супротан овом лажњем технократском. Хуманитет је оно што га држи, што му казује да „нема краја".

Атиле и Цингис-кани харају глобусом, исто је, ако не и горе, као прије тисућу година. Као да свијет иде натраг, све се руши, хоћемо заустави тај пад, а немоћни смо. Не признаје се искуство, освјеочење, па се гази, гази. Запад нам није могао ништа дати, непрекидно се труди да нам узме...

„У овој пустињи недогледној, непресушна је само жеђ".

Зато Мак „воли дјевојке, цвијеће и небо" и „страх га је вода у ноћи".

Добри, лијепи МАК.

Сарајево, 19. просинца 1970.

Берислав Никпаљ

АНКЕТА „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА“

ШТА СЕ НОВО ДОГАЂА У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА (II)

ТРЕНУТАК КРИТИЧКЕ НЕГАЦИЈЕ

У ОВОМ ЧАСУ, српска књижевност прожета је цела критичким духом и расположењем. Критички однос према сопственој традицији и већини идеја савремености, које су изгубиле смисао и постале бледе крпе у рукама опсенара, критичка скепса према властитим могућностима деловања у друштву лишеном неопходних грађанских норми и моралних претпоставки, сумња и отпор, јетко незадовољство, интелектуални цинизам, бекство од стварности као облик пригушеног бунта — то су само неке заједничке црте многих подухвата данашњих српских писаца.

Већ неколико година српска књижевност живи у грчевитом хтењу да осмисли своју слободу, да је прошири и употпуни. Преображај, тако видан и несумњив у многим областима, у поезији и критици подједнако као и у прози и драми, тражи чвршћи идејни ослонац и нову светлосну идеју водиљу. На читавом духовном хоризонту нема, међутим, ниједне искре која обећава да ће се разбуктати у стваралачки пламен: заставе револуције и победе смештене су у музеје. Социјалне и културне противречности вреднују се без ширине, лажно и, што је још горе, без моралних импликација, од којих књижевност гради сво је хуманистичке принципе. Идеја новог националног препорода, која окупља и распаљује интелектуалне, политичке и књижевне кругове у неким другим срединама, у српској књижевности тренутно нема покретачку моћ. Једним делом свакако и зато што је национално биће српског народа већ остварено, и у историји и у митологији, а и због тога што у данашње време стварни препород духовности, савести и свести једног народа не може да се изврши затварањем у уске границе и уситњавањем постојећих целина, пошто је то у супротности са општом тенденцијом ка сједињавању и интеграцији примарних вредности и егзистенцијалних условности савременог света.

Као и у другим литературама, ни савремене философске и социолошке теорије, као ни разна теолошка учења, не пружају српским писцима довољно могућности за нужна контрастирања у оквиру моралне и психолошке структуре савременог друштва. Трајне људске вредности и општа хуманистичка начела толико су наглашена у свим књижевним и уметничким настојањима да нашњише, да се ни у једној истински модерној књижевности, каква, и поред одређених националних особености, и српска тежи да постане, не може наћи готово ништа друго изузев општих архетипских визија вечне људске самоће, зебње, тескобе, отуђења, беспомоћности, патње и смрти, свега што се дешава од искона, изван времена и простора, и што човека прати у светрајућој судбинској пројекцији. Облици универзалних спознаја, којима се успостављају и одржавају везе српске књижевности с интелектуалном климом осталог света, истоветни су за сва подлежбла и све системе. Где год живи и где год је затечен, човек је захваћен истим осећањем немира и несигурности пред моћним силама мрака, мржње, зла и нечовештва. У данашњем свету, он се још увек бори за своје људско достојанство и своје право на срећу. Његова судбина и његово проклетство исти су свугде, ма колико да се, на први поглед, разликују у спољним манифестацијама. Бол и несрећа, тежња ка светлости, миру, опуштању и лепоти исти су за све људе свих времена, свих раса и нација, свих друштвених система, политичких партија и свих религија.

Зато је, у другој половини двадесетог века, којој су футуролози, у принципу, већ прилично јасно предвидели даљи ток, врло тешко говорити о нечем што би уистину било ново у једној књижевности малог народа и малог језика. Ново — у односу на шта? Ново као литерарни покрет, као књижевна идеја, или као нови стваралачки облик?

Једина општа црта готово свих садашњих књижевних хтења српских писаца јесте све јаснији и све одређенији критички став, који, међутим, није толико нов колико је карактеристичан за тренутну ситуацију. Он се природно, у различитим областима исказује различито. У роману и приповеци, који се развијају упоредо, критички дух испољава се у обнови и трансформацији критичког реализма као дела општег процеса конкретизације критичке свести. Његово деловање је литерарним средствима остварена дијалектичка негација свега што стоји на путу слободе и човештва, негација изражена и кроз неутралну неутралност и кроз грубу, мада посредну, полемику са својом епохом. Лишен објективне могућности да буде прихваћен као рецепт, или наметнут као књижевна догма, критички реализам је само један од начина активног деловања књижевне речи у немирној јави свакидашњице, потврда трајне и животодавне везе литературе и изворне људске стварности. Тако схваћен и тако остварен, обновљен и

ПРЕДРАГ ПАЛАВЕСТРА

прилагођен модерним стваралачким облицима и методима, он је део богатог сазвучја нових књижевних опредељења, поступак у коме савремени српски књижевници проналазе могућност активног саучествовања у животу и утврђивању пољуљаних моралних стандарда данашњице.

У поезији, критичка интонација више је, у ствари, расположење духа него уобличен животни став и формирана философија. Ма како била непреврела и недефинисана, извесна песничка настојања имају несумњиву целовитост, јасније етичко значење и зрелију мисаону основу. Револт, који делимично одређује смер песничког деловања новог нараштаја, није никакав случајни емотивни афекат сите и неуротичне интелектуалне младежи високоурбанизованих средина, већ домишљен критички став младе генерације, која уме да суди о стварима и која има шта да каже. Међу данашњим младим српским песницима има доста интелектуалне концентрације, рационализма и проницљивог расуђивања; ту се почиње да уобличује нова струја интелектуалне поезије протеста. Насупрот инерцији духовног комодитета, уљуљканог јаловим сјајем пролазне популарности, нови српски песници покушавају да зауставе тенденцију интелектуалног и моралног осипања, млаког духовног опуштања и конформног политичког опортунизма. Снагу своје речи они траже на извору критичке скепсе и неповерљиве интелектуалне зрелости што је кулминирала у студентској побуни на Београдском универзитету јуна 1968. године. Трансформисан и прилагођен модерном времену и данашњем сензибилитету, тај романтични дух мисаоног лиризма у српској поезији зрачи јарком светлошћу као неугасиви жи жак човечанске топлине.

На одређен начин, критички дух српске књижевности остварен је у самој критици, чија се функција данас битно разликује од функције коју је критика имала пре петнаест или двадесет година. У време када су у српској књижевности постојале оштре поделе писаца, критичар је силом објективних околности био принуђен да се опредељује. Касније, када су се услови променили и када су у центар критичког интересовања дошла дела и књижевне идеје, а не више писци као припадници ове или оне групе, критика је избила на пут нужног преображаја и потражила свој сопствени језик. Тај језик она и данас тражи: деловање бројних критичара средњег и млађег нараштаја, који припадају београдском критичком кругу, сигуран је наговештај превладавања раније кризе књижевне критике. Интелигентним повезивањем различитих критичких приступа, у српској књижевности ствара се једна врста критичког плурализма, чије су основе подједнако везане и за рационални концепт структуралног позитивизма и за бритку оштроумност и духовиту проницљивост најбољег дела традиционалне импресионистичке критике. Критику данас не пишу само нестрпљиви и недоучени гневни млади људи, књижевни букачи чији се дух не издиже изнад нивоа улице, кафанског оговарања и кулоарских завера, већ је пишу образовани, компетентни и даровити млади људи, који у српску критику уносе нов метод и нове погледе. Из подређеног положаја, упркос отпорима на које стално наилази, критика постепено излази на пут духовне и интелектуалне обнове. Она постаје коректив и катализатор мисаоног усмерења књижевности, тумач њених идеја и носилац њеног критичког расположења. Све то, у самим основама, мења њену функцију и њену друштвену позицију у књижевном и јавном животу.

Чињеница је, додуше, да тај наглашени критички дух данашње српске књижевности није њено једино својство. То је само једна њена компонента, тренутно више изражена и доминантнија од других, с којима образује разгранатост и богатство стваралачких опредељења. Већ сутра, у другим и друкчијим приликама, односи се могу изменити у складу са општим померањима у структури савременог друштва. Будући да књижевност више не води и не усмерава снагу и расположење народа, у оној мери у којој је чинила пре шездесет година, када се српски народ налазио у фази пуног националног препорода, не треба губити из вида да је критички став негације у ствари и облик моралне утехе и психичког растерећења писаца, немоћних да се одупру надолазећем таласу наше данашње друштвене и идејне кризе. Дух критичког отпора више је израз немира прогресивних умова него идеја водиља деконсолидованог друштва, узарманог дуго занемариваним противречностима. Друштва које је увек имало, а сада поготову има, пречих брига него да се стара да ли седам библијских крава књижевности живи у изобиљу или скапава од глади.

Предраг Палавестра

ИНОВАЦИЈЕ ВАН СУПРОТСТАВЉАЊА

КАЖУ: „У уметности, дакле и у литератури, у суштини се никада ништа ново не догађа. Реч је само о обнављању нечега и негде већ постојећег.“ Рецимо да није тако. Бар када је реч о савременој македонској литератури чије су традиције испресецане, тешко видљиве, заклоњене маглом тмурних векова. То нашу књижевност чини отворенијом за протоке нових струјања. Није нимало чудно што је средином 50-тих година, у тренутку свестраног отварања и преиспитивања наша литература била једно од најживљих, најврелијих попришта сучељавања новог и старог. Поезија је ту изузетну позицију у великој мери искористила: афирмисала је свој спецификум ван свих канона и конвенција — неспутаном спонтаношћу, имагинативном снагом, дубоком и брзом апсорпцијом, размакнувши у недоглед границе и моћи свог језика. Она то још увек чини (Петар Бошковски, Бузел, Влада Урошевић, нови Шопов, Андрејевски и др.) Оно право „ново“ у једном дубљем смислу речи могла би бити збирка стихова Петра Бошковског „Постеља од трња“ (1970). У тренутку кад смо посумњали у даљу креативну напетост наше најбоље поезије дошла је ова необична песничка књига као својеврсни сплет мисаоних и метафизичких садржаја, везана за фолклор али савременички супериорна над њим.

Шта је са осталима?

Шта се збива у македонској прози, шта у драми?

Од новијих и млађих треба споменути Методија Фотева, Ташка Георгијевског и Владимира Костова. Можда и Божина Павловског. То су веома активни и радни писци. Последњих година они су објавили већи број позамашних романа. Иако по узрасту међу младима, Т. Георгијевски је већ афирмисано име наше прозе. Методија Фотев је све изненадио својим крупним и повремено силовито написаним прозама. Уз неоспорне домете над њим се надноси сенка његовог претходника (Чинга). Уз то, његово је писање неекономично, преоптерећено непотребним дигресијама. Стварна вредност Божина Павловског још увек подлежи дилемама. Мени је у овом тренутку најзанимљивији Владимир Костов. Више као појава него као резултат он се издваја из опште заједничке линије нашег књижевног развоја. То треба објаснити.

У Скопљу живи већина македонских писаца. Ту се укрштају готово све релације њихових подухвата, креација, амбиција, жеља, ишчекивања. Али, ето, појављују се писци који свој посао раде далеко од осветљених „центара“. У дугим и тужним ноћима провинцијског битисања они размишљају о животу, посматрају људе око себе, муче се и утискују на хартију своје мукле протесте против сивила и испразности живота који их окружује и притиска. Такав је Владимир Костов. Почео је да објављује пре неколико година, али је одмах било јасно да је у питању један преосетљив писац за моралне проблеме друштва и појединца, писац који, на жалост, не размишља много о форми и изразу, али се зато не прави да не примећује све оно што се око нас и у нама самима збива. Његова три романа: „Људи без маски“, „Марина свадба“ и „Нови ум“ — имају своје сигурно место у нашој новој прозној књижевности. Ако у њима нема снажнијих захвата и узбудљивијих иновацијских открића, они су свакако њена веза са моралним проблемима тренутка који живимо, његова меланхолична туга и опомена.

Шта се дешава са нашом драмском литературом? Рецимо отворено: ништа особито. Укратко: нема изузетних остварења. Велики број писаца ангажовао се током последњих година да унапреди нашу позоришну, радио и телевизијску драму. Димитар Солев, Симон Дракул, Миле Неделковски, Богомил Бузел, Петре Андрејевски, Бранко Варошлија, Благоја Иванов, Мето Јовановски, Живко Чинго. Да ли је наша драма након тога оживела? Рецимо да није. Добри писци су се опробали и на филмском сценарију (Солев, Дракул, Г. Тодоровски, Анте Поповски, Анрејевски, Чинго и др.). Резултати су, углавном, познати. У великој већини, све су то само бледе копије оног што су већ створили са много више уметничког оправдања у доменима где је њихова права компетенција несумњива. Дакле: нема изузетних остварења. На тај начин посредно одговарам и на постављено питање. Шта може значити иновација ван вредносног језгра у њој или њоме оствареног? Вероватно да се зачетак „језгра“ садржи већ у интенционалном импулсу, али у том случају увек имамо у виду дубину захвата, снагу израза, бар интенционални карактер новог. Тамо где првих нема а ове потоње бледе у измаглицама двосмислености, неизражајности, произвољности, интенционалност умире у пукој јаловости. Чему је истицати?

II

Па ипак, живот не посустаје: сложенији, богатији, замршенији но онај од јуче. Књижевност настоји да се према њему постави на начин којим би га учинила схватљивијим, подношљивијим, потврђујући сопствени смисао и функцију. Али, као да управо ту на релацији живот — литература (имам у виду превасходно прозу) један део наше књижевности губи своју битку: наша је данашња књижевност још увек веома мало савремена; она касни описујући себе у једном нестварном окружењу; она одустаје да постави дубока и тешка питања своме времену и својој стварности. Тамо где је то знала да учини (Чинго) достигла је своје највише домете. И овде, интенционалност често не значи ништа више од пуке намере. Често се добија утисак да се неопходни дијалог одвија у оквиру једне новостворене антиномије: с једне стране затварање у „израз“, у вербалистички лабиринт рутинског писања, а с друге грубо разарање експресивне структуре уз раздражљиви сукоб са друштвом у целини. Општа, глобална негација. Нихилизам. Дакле, негација је и сама тенденционирана, без дубљих унутарњих импулса, често на нивоу публицистичких изазова, неретко ношена психолошком потребом за наткомпензацијом. Она и сама постаје оруђе једног неопрагматистичког манипулисања. Дакако, можда и није најбитније што се један вид стваралачког отуђења („социјалистички реализам“) замењује другим који у себи садржи одлике свог претходника. Поразније је видети како се дијапазон стваралачког и његова хуманистичка зрачења у таквим „новим“ облицима сужавају и елиминишу до склеротичности и атрофије. Природни савезник таквих „иновација“ постаје затвореност, страх од селективности, наметање тотално изрелативизираних критеријума. Национализам.

Разуме се, ја говорим о неким новим појавама. Не о читавој македонској књижевности. Појаве, можда је управо то права реч која се сада намеће уместо правих остварења, иновација и сл. у којој су мери те појаве симптом неких дубљих разлога, у којој мери ће бити у стању да поремете или прекину ритам даљег ус-

МИЛАН БУРЧИНОВ

пона наше књижевности, у којој су мери ефемерне, пропратне манифестације нашег живота у коме све ври, преиспитује и тражи себе, у којој су мери везане са оним што чини суштину нашег садашњег тренутка неким нитима мени сада непознатим и недокучивим? Тешко да је могуће одговорити на сва ова питања која себи свакодневно постављамо.

Можда наступа тренутак предаха. Тренутак релаксације, прикупљања снага за следећи скок? Можда и наша млада литература, која то већ није у оној мери у којој је то била пре петнаестак година, почиње да добија и поприма обележја старијих тј. да губи своје некадање дивне изоштрене обрисе, да се растерећује својих напона и узлета, да почиње да личи на нешто што јој раније није било својствено, као што супружници након дугих година живота почињу да личе један на другога.

III

Очигледно, нешто се битно мења у нашој литератури. Престале су да важе некадашње књижевне поделе, али се нове при том нису успоставиле. Нема непремостивих граница међу генерацијама, проседеима, групама, схватањима, али ни јаснијих демаркационих линија, ставова, позиција. Из литературе је ишчилео дух супротстављања, дух борбе и страсних пледоајеа. Уместо њих захвата је летаргија, над њом бде

Наставак на 8. страни

Милан Бурчинов

КРИТИКА

Духовни квалитет

Миодраг Павловић: „НОВА СКИТИЈА“, „Књижевност“, Београд, 1970.

ВРАЋАЈУЋИ СЕ „Великој Скитији“ пре читања нових Павловићевих песама, које су се, ево, појавиле у засебним, сепаратним корицама у издању часописа „Књижевност“, стичем утисак да то није случајно гранање једне већ широко разгранате инспирације и теме којој се овај наш истакнути песник у последње време потпуно посветио. Мислим да су нове Павловићеве песме, инспирисане раном словенском историјом, у ствари, круна свега што је до сада на ту тему написао. Мотивски, песник се у једном броју песама „Нове Скитије“ сузио на теме из наше националне, српске историје. Песме „Ноћна шетња Дечанског“, „Косово“, „Опет то“, „Београд“, „Кавге“, евоцирају средњовековну визију Србије, најчешће засновану на историјским чињеницама. Те историјске чињенице су инспиративни покретач и полазиште у све немире који, очигледно, Павловићу доносе увек нове, свеже резултате.

Читаоцу који у Павловићеву књигу креће са, макар и извесном, лакомисленошћу и чулном неизоштреношћу за запажања и најситнијих детаља, за издвајање сваког стиха понаособ, учиниће се да „Нова Скитија“, у поређењу са „Великом Скитијом“, у погледу визуре, не доноси ништа ново. У том погледу, мишљења сам, „Нова Скитија“ је нова у погледу кондензованије песничке слике, коју песник и даље гради својим омиљеним, фабулативним, поступком. Границу са наративношћу тај поступак помера далеко ка пределима неке чудне, готово бизарне, и наопачки окренуте визуре живота и света. Павловић у свакој строфи, у сваком стиху, прави засебну органску целину. Истргнута, таква целина може да живи сама за себе, али низ таквих целина гради песму, дајући јој једну врло смирену, готово мудрачку физиономију, која је, насупрот својој смирености и наративности, зачињена и емоционалношћу, обојена далеком средњовековном орнаментиком. И у „Великој Скитији“ и у „Новој Скитији“ има доста тог орнамента.

Стиче се, ипак, утисак да је Павловић песник слике, емоционално интониран, колико год се говорило о његовој рационалности и хладноћи. Ваљда нема ни једне песме из обе његове последње књиге која није у себе упила од осећајности и јасности лирског штимунга. Павловићева поезија је, чини се, увек признавала ту поетску одлику више, много више него што јој се то признавало. У „Новој Скитији“ није доминирајућа, не може ни бити, али носи у себи ону негацију животне јаловости и штурости, коју, у својој инспиративној побуди, негира. Сва мудрост њене песничке речи, проткана тим финим влакнима лирике, постаје још мирнија, дубља, величанственија: брани човека од празнине и немира, а истодобно га пуни немиром. Брани човека од његове духовне расцепљености. И у темама којима се бави, Павловић као да догађаје и њихове јунаке доводи у сукоб са том расцепљеношћу. У томе што се боре, што живе, остварујући слободу изван које је логично да права слика живота нема своје основне линије од празнине — њихово је духовно јединство.

То је општа теза заступљена код сваког песника. Павловић јој прилази на необичан начин: оно што је давно минуло није престало да буде садржај за модерне пориве, за сукобе у новом добу. Гледајући у себе и око себе, песник налази да су за живот увек важиле исте, или сличне, истине. То је брига да се не потоне у празнину, да се живот поштује као слобода чији су слојеви, у вековима и њиховим генерацијама, у великом распону духовних интереса, унутар једног устаљеног и затвореног света. У својој целини, а и појединачно у песмама, „Нова Скитија“ носи широко засновано гледиште да је вредност људских садржаја и људске слободе управо у духовном квалитету. Песник то гледиште развија једним наоко уобичајеним поступком: прасловенску слику живота сведеног на инстинкте и примитивизам, слику која је у својој поетској функцији парадоксална, негира конфронтирајући јој једну савршенију, изграђенију духовну структуру која зна за људску свест и њен облик. То је онај људски слој који је у процесу културе отишао даље: просветитељи, властела, владари, народ из античких градова. Павловић је та два света у својој поетској визури поставио као негацију једног другом, али са нагласком на негацији коју изазива овај други, префињенији, слој. „Нова Скитија“, градећи своја морална, интелектуална, естетска схватања на основу закона и обичаја који су давно постојали међу људима, долази до сазнања да људско друштво није далеко одмакло од тих првобитних времена. (Песма „Певачев повратак на земљу“, на пример). У тим сазнањима она превазилази границе обичних, фактографских чињеница којима се користила. Преко тих граница прелази њена визија. Унутар њих песник поставља питања, а изван њих, у својим духовним просторима, тражи и налази одговоре. Са „Новом Скитијом“ круг Павловићевих поетских, интелектуалних и естетских расуђивања се проширује и добија нове категорије и нове снаге. А самим тим и нова признања.

Бошко Богетић

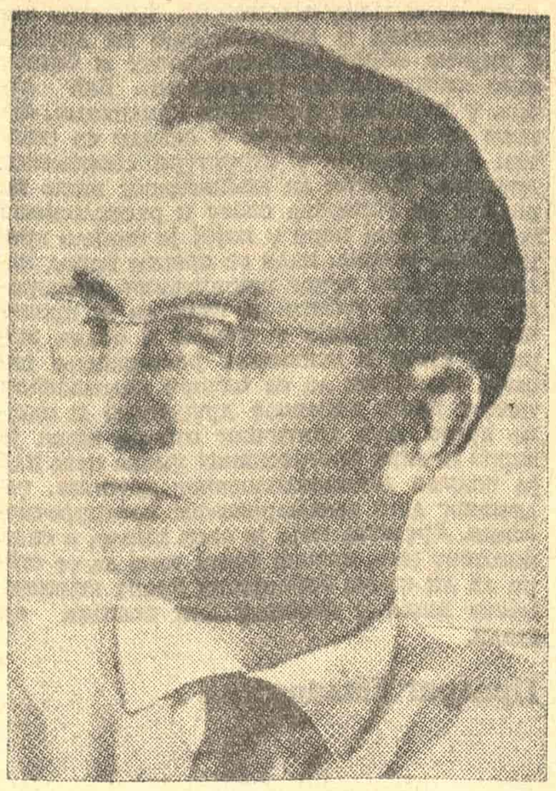

МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ

Књига зла али и наде

Дервиш Сушић: „УХОДЕ“, „Свјетлост“, Сарајево, 1971.

„УХОДЕ“, најзрелије дјело Дервиша Сушића, композицијом и страсним бављењем историјом Босне много подсјећа на Андрићев роман-хронику „На Дрини ћуприја“. И код Сушића као код Андрића нема главног јунака, јунак је колективно народно биће. Код Андрића је мост везивна твар која дјело држи на окупу, код Сушића уходништво, а оба дјела пониру у историју земље Босне и њених мијена. И Сушић попут свог великог учитеља гради роман на принципу приповијетки које, као мозаик, детаљ до детаља, остварују утисак романсијерског масива. И Сушић страсно припада Босни, Босни легендарној, митској. Оба писца граде једну привлачну визију која је литерарно чврсто обликована на стварноме али и имагинарноме. Другим ријечима, Сушићев роман „Уходе“ најбоље се може схватити и до краја ишчитати тек у контексту босанско-херцеговачке књижевне и културне традиције, којој је врло блиска хроника али и усмена предаја, склоност причању ради причања.

Роман „Уходе“ има специфичан карактер, боље речено: угао под којим писац осматра и доживљава Босну је наглашено свој и необичан — Босна виђена кроз визир бројних ухода који су као извидница слани прије освајања и најезда туђина. Радња се дешава у историји: чак тамо од времена косовске битке па скоро до наших дана. Кроз разне ситуације, згоде и пустоловине провлачи се та идеја Босне која се опире насиљу и поробљавању, Босне која страсно и жилаво воли слободу и независност, а њен народ се злопати у немаштини и сиротињи али се не да поткупити ни сломити. И кад се привидно под силом примири, он се није покорио, он само чека бољу прилику и згоднији час да покаже шта мисли и какав је.

А и уходa има разних и са разних страна, од разних владара, увијек са задатком да шпијунирају и достављају тамо гдје треба, али свима је заједничко зло које носе и доносе и њихова сопствена несрећа која их најпослије снађе.

Оно што најимпресивније оставља утисак у Сушићевој књизи и у поступку који је аутор примјенио јесте сам говор. Говор је она снага која Сушићеву ријеч и реплику диже до литературе и до аутентичних значења. Говор се од човјека до човјека, од лица до лица, од времена до времена мијења, мијења се према средини, према ситуацијама, али у основном он изражава људску личност, њене тајне и њене поноре.

Можда би се чак могло рећи да је говор — монолог најчешће — право и једино средство путем којег Сушић постиже мајсторство у дочаравању својих јунака. Час је спор, лукав, препреден, закучаст, час епски откресан, снажан, брујан и елементаран, час скоковит и плах, час опет аналитички продоран, али у њему и њиме говори човјек свога доба и своје судбине. Другачији је кад га употребљава учен човјек, другачији опет у сељака. Код једнога је претенциознији и рафинованији, код другог једноставнији али мудрији и дубљи, сочнији.

Уходе говоре своју судбину, своју трагичну, криву и несрећну судбину. Народ их надтрајава, њих и њихове господаре. Јер народ увијек има посљедњу ријеч и његово је да надура и преживи. Освајачи долазе и пролазе, као онај хумус у Андрићевој причи који зараста аустријске ровове. Зло је страховито, сила моћна, али пролазна, за времена.

Чудновато, ова књига посвећена злу, његовим мрачним чинима, и његовим активним протагонистима разних фела у различитим раздобљима, али и људима којима је повјерено да бране слободу, књига пуна познавања људи и човјека, пуна искуства и трпљења, патње и пораза, иако не дјелује баш оптимистички, јер би то било апсурдно, сигурно оставља крепак утисак. Јер, и поред свих опачина и зала које нам је немилосрдна историја наносила, уз све кривине и окуке у људима, човјек се на своме одржао, одржао своје достојанство, није се дао сломити.

То је порука пуна наде коју ова књига изобилно и нештедимице нуди!

Ристо Трифковић

Безименост у кругу традиције

Милан Комненић: „ГВОЗДЕНА ЛОЗА“, „Просвета“, Београд, 1970.

ПРИСУСТВО Милана Комненића у поезији обележено је не само објављивањем поезије. Познато је да је цела његова духовна снага мобилисана на тумачењима, сабирањима, превођењима, уређивањима песничких дела тако да се он појављује на свим местима која су у вези са савременом литературом. Он је својом неуморном делатношћу постао нешто што би се најадекватније могло назвати poeta literaris. Уз много труда савладао је примере филозофских открића савременог света, навикао се на питања која је та филозофија постављала западној Европи већ један читав век и у херметичком сјају, који видљиво заостаје пред примерима савладаних космичких простора, Комненић, у својој лирској уозбиљености, опева индивидуалну тескобу или, како он каже, муку.

Могућност изненадног, која је теоретски разумљива, у његовој песничкој пракси свела би се на семантичку промену враћену мору речи. Као што се ученик ослања на своје белешке, када је уверен да неће погодити тачан смисао питања, тако се и Комненић у трагањима за „суштином“ осврће ка језику, верујући „поглавито језичким ширинама“. Из тих „поглавито језичких ширина“ он сматра да ће настати „нова димензија“ суштине бића, у шта ми, разуме се, нисмо уверени. Идеалан језички поредак као садржај промене света не постоји. Језички идеал није идеал света. Свет се мења не посредством језика него много ширих ознака света које могу бити у међусобној противречности, укључујући и поезију као противуречност.

Неки песници плаше се пропадљивости световног, па по сваку цену желе да се одреде у духовном. Они мисле да ће тиме докучити тајне промене и тајне смрти. Али они подлежу мисаоном схематизму, који је у поезији највећма неодржив. Ево које су Комненићеве схеме „Гвоздене лозе“ дуж целе његове збирке. Схематизоване, такође:

Ми умиремо. „Земља расте“ због нашег удеса. Наш удес је „удес плода“. Ми искорачујемо „у слепи наш живот“. У језику „који не узмиче“ колебају се вучје стопе и „жарал пред кишу“. И восак ће једном да урони у мрак.

У башларовској сенци воштанице Комненић дограђује свој свет посетом манастиру Жичи. Занимљиво је да у збирци стихова у којој је песник заокупљен мотивима пролазности где се помињу имена Касандре, Ероса, Мелехоса, Озириса, где се песник опрашта са лозом Папића, Комненића, Шекарића и служи цитатима Дантеа и Паунда инсистира на датуму предвечерја у Жичи (21. X 1969) у коме се затекао не као „површан радозналац“, да би завршио своје благовести са стиховима веома карактеристичним за његову мисаону оријентацију:

Загрљене су нам муке, Трње и глас
Већ се очима нашим хране.
И док бездe у зраку све дубље ове ране
Изговарамо, слепци, ту кужну реч: бог!

После ових стихова у збирци следи још једна кратка песма у духу завештања, где песник каже да није од овога света, пошто га „ни мржњом не даруje бог“, и да ће нестајући понова бивати. На самом крају збирке одштампане су ауторове „Напомене“ методолошки значајне зато што је сличне по амбицијама давао отац традиционализма Т. С. Елиот у „Пустој земљи“.

Традиционалистичка поезија се одликује херметичношћу, алузијом на митове, прерадом већ постојеће песничке грађе, цитатимâ из стране литературе, тежњом за академизираним формама. Ова поезија се подвргава пре свега циљевима теорија бића, структуре, егзистенције, које су се појавиле у западној филозофији. Те тежње стављају акценат на мисаони квалитет поезије, где се стварно много потрошило мастила око неколико Хајдегерових медитација о судбини песника на примеру Хелдерлина и Рилкеа.

Наш традиционализам наравно заслужује много више пажње зато што је то најгласнија књижевна струја, која има неколико тенденција, а две су међу њима главне. Једна показује живљи интерес за наше паланачко-есхатолошке игре, а друга, којој припада и Комненић, интересовање за европски положај традиционализма као опредељења и оплемењивања књижевног израза на одру постегзистенцијалистичких мисаоних струја. У поезији овога другог типа преовлађује дидактички тон, са честом употребом придевских додатака на крају реченице, употребом показних заменица и стварањем глаголских именица као јединог украса ове песничке реторике. Пре ће бити у случају Комненића да су образац створили загребачки песници шездесетих година, јер је Комненић касније почео да га примењује. Ево једног згодног примера из „Гвоздене лозе“ са стилским особинама о којима сам говорио:

„Та и чула се
У разградњи домогну оног недохватног“.

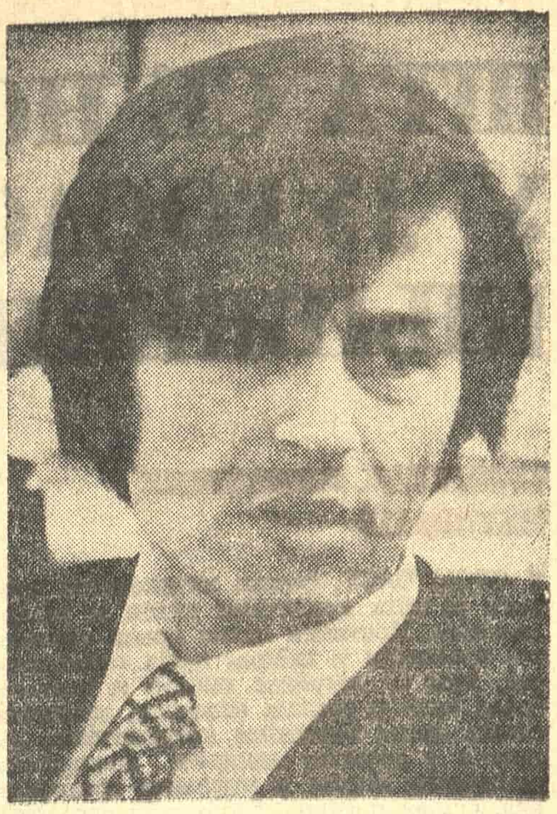

МИЛАН КОМНЕНИЋ

Иако је ова поезија ограничена на судбину појединца као бића мало зависног од његове друштвене позиције, песник, по инерцији неиндентификоване многозначности човекове судбине, врло често говори у множини. Али када говори у множини са „ми“ он своју и туђу судбину узима за заједничку само онда када се оне заједнички могу третирати под појмом стрепње. Тај опрез који настаје у овој поезији као транспоновање већ готових филозофских појмова у песничке целине слаби песничку имагинативност и чини поезију неинтересантном. Сам песник као што смо видели из цитиране завршне строфе песме „Сумрака у Жичи“, опевајући „муку света“ неприметно губи прамен индентификације са другим, да би трњем правио алузију на Христа и индентификовао се у богу. Тај невешти бег јединке од мноштва последица је схватања Комненићевог као једнога корака „даље“ од Миљковићевог песничког успона. Приписујући овоме песнику генералну примедбу („Дело“, март, 1964) да се његово тваштво не уздиже до снаге и учесника у драми бића која се одвија између лажног и нужног, Комненић избегава Миљковићеве дихотомије „бића која се надају и бића која су преварена“, јер му се ова подела чини вероватно неартифицијелном.

Судећи по мерилима, у анализи поезије Бранка Миљковића, Комненићева књига песама одиста је више драма бића, него израз наде или преваре, али, на жалост, иако нисам у стању да глорификујем Миљковићеву поезију, најновија традиционалистичка поезија, чији је Комненић представник скучена је, монотона, завезана око неколико популарних мисаоних појмова и декадира у својој педогенези као што би рекао Главуртић. Овој поезији „божанске осмишљености“ недостаје праве људске драме која се одвија у нашој поезији.

Остоја Кисић

ИНОВАЦИЈЕ ВАН СУПРОТСТАВЉАЊА

Наставак са 7. стране

помирительни духови, удварачи, фамилијарци, аминџије. Једна етапа, једно време, једно раздобље је иза нас, али шта је пред нама? Након деценије и по плодног разврставања и диференцирања не затвара ли се поново некакав круг око нас? У дивној, предивној (задрти конзервативци опомињу: „преширокој“ и „опасној“) слободи коју уживамо богатији и лукавији живот поставља нове замке, не мање немилосрдне и прождрљивије од неких ранијих: светолеранција, реклама, лицемерно и фамилијарно тетошење, одсуство потреба за супротстављањем, за унутрашњим мобилисањем, за оном врстом напора и напрегнутости из које се муком и знојем, стрпљивошћу и радом цеди животворна нит стваралачког. Уместо тога — живот без препрека, видик без тешкоћа које треба превазићи, без простора који се нуде да буду освојени. Како све то приземљује, слама, одвлачи с попришта! Чак и талентоване.

Не, заиста не верујем да се моје стрепње могу до краја обистинити. Јер, као и пре петнаестак година, нови зид неће успети да до краја заклони видик. Неће му допустити. Разбиће га, као и тада нови људи, главом и вољом, талентом и ризиком. Ја их у овом тренутку не видим. Али то не значи да их нема. И да их неће бити. Тај тренутак испуњава ме грозничавим нестрпљењем. И надом. Иновације на једном вишем и другачијем нивоу преплавиће садашњу устајалост. То је извесно. Њихов карактер и смисао бесмислено је предвиђати. Чак и наслућивати. (Зар је неко могао предвидети појаву Живка Чинга, крајем педесетих година? Или, Радована Павловског? Ко је могао наслутити њихов долазак, ко пророчански одсањати њихово спуштање са Велгоша и Железне Реке у долину и градове, у устрептало пијанство поезије и креације?)

Оно што је најлепше и најузбудљивије у послу којим се бавимо, није ли управо та потпуна неочекиваност талената и нових речи и облика који знају да букну као тотално изненађење, као блесак и проламање још увек недовољно исписаног, распрегнутог и доослобођеног језика?

Милан Бурчинов

ЛИКОВНЕ УМЕТНОСТИ

ИЗАЗОВ МАТЕРИЈЕ

Бранко Протић: Слике, Салон Музеја савремене уметности, Београд

У ПРИЛИЧНО широкој и нејасној дефиницији енформела један део савременог сликарства нашао је помало тужно уточиште пред застрашујућим могућностима израза модерног осећања света у којем се појам „унутарњег стабилитета" поистовећује са отвореношћу дела као могућом надградњом једне личне визије имагинарног простора и времена. Слика, ослобођена своје интенционалне основе и препуштена некој случајној конфигурацији, грађена је у знаку апсолутног поверења према материји, њеној исконској и универзалној „спремности" да се својом суштином преображава из облика у знак, из предмета у „предмет — по себи", као део оног недокучивог универзума имагинативне личности. У тој крајности (јер иза тога је већ анти-дело) крије се перманентна опасност за нашу стару естетику, за наше појмове о уметности, слици и стварању. Постоји ту једна уска граница која дели свет виђеног, спознатог и доживљеног од света наслућеног и произвољног. Та „естетика" која дело дели од ствараоца прима уметникову личност само на релацијама индетерминизма, заробљену својом „баченошћу" у свет и суочену са својом другом природом која се сада одређује само као моћ безобличног.

У том контексту дело Бранка Протића показује неке значајке које му дају посебно место у нашем савременом сликарству. Он је, с једне стране, унео у наше сликарство тај битно нови доживљај дела у којем материја тако блиско кореспондира с материјалом, док је на другој страни задржао класичне принципе грађења слике, не само у техничком и технолошком смислу. Од богате и дуго рађене основе — исликавања платна у сложеним структурама тонских (па чак и колористичких) односа и вредности, до оне вишедимензионалне, асоцијативне и сугестивне хармоније елемената, крије се у суштини ностал-гија и подсвесна тежња ка традиционалним облицима слике као изразу стваралачке свести у људском простору немира и неизвесности. Тако је његова слика (без знака навода), израсла из те супротности, добила изузетну драматску снагу и чак патетичност, грађена просторно као поље сукоба и хармоније неколико основних тонова, градираних од сивог и загаситог преко маслинастог до белог. Чак и онда кад употреби део одбачене материје, парче крпе или канапа и кад их утка у композициону основу као рељефне акценте површине, постиже неслућено јединство дела које сада егзистира као потврда неуништивости материје као сликарског феномена и њеног виталног интегритета.

Има и у Протићевим сликама неког благог просијавања мистичног штимунга старих мајстора, нешто од оне трагичне недоречености која у делу отвара врата нашим сензацијама и нашим препознавањима. У неочекиваним акцентима црвеног одједном зазвучи висока нота крика, да би затим прешла у далеки ехо смиреног унутарњег гласа. И мала је тешко одредити квантум рационалног у организацији слике, онај минимум (или максимум) хотимичне акције усмерене на потчињавање фрагмента целини, на овим најновијим, уосталом као и на ранијим Протићевим сликама, уочавамо једну строгу и доследну композициону логику, један дорађен систем уклапања ликовних елемената у стварни простор слике. Материја и боја суочене су са нужношћу надрастања своје суштинске материјалности да би постале део духовног организма, оне друге природе дела која тангира суштинска питања егзистенције. Управо та стваралачка воља даје овим сликама ону структуралну чврстоћу, онај квалитет у племенитости материје која својим двојством додирује обале реалног и надреалног. То своје трагање Протић је ограничио на један узак круг: он већ годинама инсистира на максималном потенцирању минималних разлика. Зауставио се пред проблемом организације простора у знаку контемплативног раслојавања дела, да би преко једне филозофско-критичке анализе дошао до апсолутног јелинства у синтези. Трагајући за тим помирењем вањског и унутарњег он у ствари одређује простор за свој поредак ствари, одсликава неминовност стварања једне нове реалности коју он супротставља неприхваћеној реалности света.

Срето Бошњак

БРАНКО ПРОТИЋ: „5/71"

ФЕСТИВАЛИ

Размишљања о једном позоришном фестивалу

ФЕСТИВАЛ малих и експерименталних сцена у Сарајеву у систему наших позоришних фестивала, поред Стеријиног позорја у Новом Саду и БИТЕФ-а у Београду, заузима већ и сада значајно место, али крије у себи још и веће могућности.

Док је Стеријино позорје посвећено првенствено сценским реализацијама нових домаћих драмских текстова и док БИТЕФ приказује нове позоришне тенденције широм света, те окупља углавном стране трупе, дотле фестивал у Сарајеву покушава да осветли феномен малих сцена окупљајући у конкуренцији домаће трупе, а ван конкуренције и стране.

Фестивал је основан 1960. године, а од 1963. године појављују се и страни гости. Још пре оснивања БИТЕФ-а 1967. године на њему се појављују, рецимо, Ливинг театар из Њујорка и Отомар Крејча са својим позориштем из Прага.

Фестивал је тражио своју специфичност и снагу у великој еластичности, те су и гости понекад добијали награде, а жири је увек слободно одређивао зашто се додељују награђенима дипломе и златни ловор-венчићи.

Еластичност, заиста, може да буде снага, али може да отвара и пут слабостима.

Остало је, пре свега, отворено питање избора представа за Фестивал. Постоје фестивали, које слободно формирају по својој слободној замисли једна или више уметничких личности. Такви су фестивали у Салцбургу, Единбургу, Авињону — а код нас у Дубровнику.

Постоје и фестивали који су организована такмичења. Они нужно имају одређени систем пријављивања и избора представа. Такав фестивал је, на пример, Стеријино позорје.

БИТЕФ припада првој врсти, иако жири додељује једну или две-три награде за најбоље представе. Он је то нужно већ због тешкоћа организационе природе, јер би тешко било организовати пријаве и избор на интернационалном плану, а и интернационални жири.

Али нема разлога — и поред евентуалних тешкоћа — да фестивал у Сарајеву лебди неодређено између два система. Он је с једне стране несумњиво такмичарски (низ награда, званичног жирија, награда „Ослобођења", награда тузланског „Позоришта"), а с друге стране селектор не бира између пријављених представа, већ по слободном сазнавању ситуације у нашим позориштима. Одбор, сем тога, може да позове и представу у чијем су стварању учествовали и функционери фестивала. То све може да доведе до непотребних неспоразума. Није тешко, међутим, утврдити правила која ће уклонити све неспоразуме.

И само име Фестивала (Фестивал малих и експерименталних сцена) изазива извесне недоумице. Има експерименталних сцена које нису мале, као што има и малих сцена које нису експерименталне. Експерименталне сцене су већ по својој природи везане за нове тенденције у позоришту, а новим тенденцијама је посвећен БИТЕФ.

Фестивал би требало да се зове само Фестивал малих сцена и да аналогно буде посвећен веома значајном и веома сложеном, још увек недовољно испитаном феномену малих сцена. Да ли је нека од изабраних представа експериментална видеће се већ на самом фестивалу, али је неопходно да је она заиста за малу сцену.

Фестивал би могао да из године у годину доприноси (и самим представама и разговорима о њима и о појединим специфичним темама) решавању питања о односу великих и малих сцена, о односу мале сцене и сцене-кутије, о специфичностима камерне глуме, режије, сценографије и костимографије на малим сценама, о присности контакта гледалаца и глумаца у камерним позориштима, као и о другим питањима која извиру из саме природе мале сцене.

Овогодишњи, дванаести фестивал у Сарајеву (низ представа из Сарајева, Загреба, Београда и Љубљане уоквирене представама из Цириха и Париза) допринео је да се сагледају неки аспекти феномена мале сцене или да се бар поставе нека занимљива питања. Тако се поставило питање односа монодрама (писаних за глумце појединце) и сценског приповедања прича Драгослава Михаиловића и Антонија Исаковића, такође репрезентованих од глумаца појединаца, али које нису биле писане за приказивање већ за читање. Веома различити одговори на то питање почели су да улазе у бит сценског и литерарног. Топли пријем публике — пре разговора о том питању — и награде глумцима Данилу Стојковићу и Милутину Бутковићу после разговора — били су такође једна врста одговора на то питање. Али, награда не мора да буде увек и позитивни одговор на неко од питања о суштини мале сцене. Духовита адаптација и вешта сценска реализација „Зринијаде" правелно је забележена и наградом коју је добио Миро Мећиморец, али је било евидентно да се сама представа гушила и постајала непрегледна на малој и ниској сцени. С друге стране, занимљива тражења Вере Белогрлић спајањем позоришта лутака, позоришта глумаца и позоришта с филмским пројекцијама у представи „Поново на слово, на слово" нису ни визуелно ни аудитивно дошла до правог изражаја због неадекватне дистанце публике од сцене.

Могло би се помислити да представе рађене на типично малим сценама не изазивају сличне проблеме приликом преношења на малу сарајевску сцену, али феномен мале сцене је и сувише сложен а да би аутоматски било тако. Показало се да је лакше прилагодити представе из Подрума Атељеа 212 (већ споменуте приче и виртуозни такође награђени Минчићев приказ Нешових „Штихова") него представе са веома специфичне (и по облику и по атмосфери и по акустици) сцене Круга 101. Раде Марковић, награђен за примерно камерну глуму, успео је међутим и да у тим промењеним условима сачува сву специфичност глуме на малом простору и на малој дистанци, као што је и Корунова режија Стрнишиних „Жаба" успела да сачува драгоцену атмосферу света на граници реалног и иреалног иако остварену у правоугаоном кадру фронтално постављене сцене која не одговара у пуној мери природи мале сцене.

Награда часописа „Позориште" Стрнишиној драми је добродошао почетак једне афирмације више наше савремене драме, али не треба да буде и почетак претварања Фестивала малих сцена у мало Стеријино позорје. Феномен мале сцене је тако велик да се не може разрешити само приказом савремених домаћих текстова, али они могу и треба да играју значајну улогу и на Фестивалу малих сцена.

Станислав Бајић

АКТУЕЛНЕ ТЕМЕ

У СВОЈОЈ КУЋИ

Уз последње Разговоре о језику у „Вјеснику"

ЧИТАОЦИ ОВЕ РУБРИКЕ у угледном загребачком дневнику скоро сваког уторка имају прилике да у њој прочитају: или неку језичку поуку или какав податак из културне делатности у области језика, а најчешће неко обавештење о сада насталим несугласицама у питањима језика. Штета је само што су та обавештења често нетачна. Водилац односне рубрике има своје планове извесне реформе књижевног језика своје средине, који планови, треба додати, нису само његови, а према којима треба скренути правац развитка књижевног језика хрватске књижевности и културе да не иде, као досад, истим смером са језиком српске књижевности и српске културе, јер је то у интересу самосвојности хрватског народа. Исправност свога схватања о овоме питању он хоће да по сваку цену докаже. А ко се усуди да изнесе било колико друкчије мишљење, тај не пролази добро. Водилац разговора о језику сручује на њега и на гласило које их објави тешке оптужбе — сасвим је свеједно што су оне потпуно неосноване.

Кала се потписник ових редова усудио да у последња два броја „Књижевних новина" објави Истину о новосадском договору, водиоцу Разговора о језику у „Вјеснику" и још једном се дала прилика да све оне што то објављују назове унитаристима и централистима, да им припише тежње за доминацијом, да утврди како се иза њихова „интрасигентног става о јединству језика крије опасна и на темељу педесетогодишњег негативног искуства разорна централистичка политика, коју је требало превладати од првог дана, то јест од проглашења Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца" („Вјесник" од 13. IV 1971, стр. 8). Угледни научник се очигледно бави подметањем политички недозвољених радњи имаоцима друкчијих погледа о једном стручном и научном питању које нема никакве везе ни са унитаризмом ни са централизмом, ни са тежњом за доминацијом, али јамачно ни са сепаратизмом и националном ускогрудошћу било које врсте. А ми стојимо на располагању свакоме ко жели да се испита да ли смо икада откад смо могли имати свој став у политици били оптерећени оним што нам он приписује и није ли на нас указивано као на непоћудне у време спровођења хегемонистичке политике старе Југославије што смо се, ако ништа друго, јавно изјашњавали против такве политике и као на анационалне у време под окупацијом, и није ли било и извесних консеквенци за то. Наш оптуживач се не може пожалити да је тала имао непријатности због свога политичког става.

Али да оставимо то по страни, јер нема никакве потребе да се даље бранимо од кривица које никада нисмо чинили, нити их данас чинимо. А нашем оптуживачу препоручујемо да се мане метода политичког оптуживања оних што се с њим не слажу у вођењу политике усмеравања књижевног језика у правцу који му он жели дати, прво зато што то не шкоди нашем већ његову угледу, и поред свега тога што он самозаловољно себе проглашава напредним лингвистом, а друго што нема бојазни да ћемо га ми омести у вођењу такве политике. Осим тога није доста само оптуживати него треба имати доказе о ономе за шта се неко оптужује. Он, рецимо, треба да докаже ко је у питањима језика толерантан само на речима, а не и у поступцима, ко диктира и намеће у језику (в. Разговоре о језику бр. 42 „Вјесник" од 16. III 1971) — они што допуштају потпуну слободу израза (дакако у границама утврђене, досад заједничке, књижевнојезичке норме), наипиру слободу избора обрта и речи, без обзира на то да ли се они употребљавају у једном крају чешће, а у другом ређе, или пак они што проповедају да се неке речи једне средине не могу употребљавати у другој, не водећи при том рачуна о општепознатој чињеници да се те средине служе истим књижевним језиком. О томе би требало да размисле не само они што пишу такве оптужбе већ и они што их објављују. У свакоме би случају добро било да знају на какве мишиће дају свој акцепт.

Овде бисмо још на нешто скренули пажњу. Пре неки дан указали су ми на једну белешку коју је прво донео загребачки „Вечерњи лист", а коју је, налазећи ваљда да је од већег значаја, пренео „Вјесник" (од 4 IV 1971) под насловом Метла. У тој белешци говори се како су потписаног видели да мете испред куће волитеља њихове рубрике Разговори о језику. Мислило се, ми бар претпостављамо, на оправдани договор политичких органа да свако брише у својој средини оно од чега је потребно чистити наш јавни и друштвени живот, што би као принцип било врло добро, кала би се сви придржавали тога принципа наравно. Али ми морамо скренути пажњу доносиоцима и уважаоцима те белешке да су они нешто ту превидели. Њима се само причинило да ме виде на означеном послу у Загребу. А ја, међутим, тамо нисам био по томе послу. Нисам, наиме, ни помислио да бришем или метем — свеједно ми је који ћу од та два глагола употребити — у Загребу, него сам чистио управо своју кућу, своју средину од блаћења нетачним приказивањем чињеница у њој са стране оних који су инспирисали доношење и преношење те белешке.

Михаило Стевановић

ТОМА ЖИВАНОВИЋ

IN MEMORIAM

Тома Живановић

НЕДАВНО, 31. марта 1971. умро је у Београду професор универзитета и најстарији редовни члан Српске академије наука и уметности др Тома Живановић, великан наше филозофске и правне мисли, признати научник и код нас и у свету.

Из Параћина, где је рођен 1884. године, дошао је у Београд да учи гимназију и да се школује. Правне студије је завршио на Правном факултету у Београду 1906, а потом је као стипендиста „Марићевог фонда" наставио даље студије на Париском правном факултету, на коме је 1908. стекао докторат правних наука, одбранивши са изванредним успехом докторску дисертацију »Du principe de causalité efficiente et de son application en droit pénal«. Са овим радом почиње и његово оригинално стваралаштво у правној филозофији и науци кривичног права, наиме он поставља властито учење о узрочности у кривичном праву. Млад, полетан и вредан, он се сав посвећује науци и научном раду. 1909. постаје стални доцент катедре кривичног права, 1914. ванредни професор, а 1920. и редовни професор Правног факултета у Београду. Но, у међувремену његов научни углед прелази границе његове домовине. У времену од 1916. до 1918. он предаје на докторандском курсу Правног факултета у Паризу, где излаже своје трихотомно учење у кривичном праву и основе синтетичке правне филозофије. У току живота учињена су му многа научна признања. 1926. др Тома Живановић је већ редовни члан Српске академије наука и уметности. У 1924. један је од оснивача Међународног удружења за кривично право у Паризу и у њему остаје веома дуго члан управе и вредан сарадник. Поменимо још само да је био и члан Америчке академије политичких и социјалних наука и Академије човекових права.

Библиографија Српске академије наука и уметности забележила је у свом незавршеном попису 166 дела академика Томе Живановића. Но, овом списку мораће се додати још добар број наслова, да би се научни опус њеног редовног члана употпунио и целовито приказао. Др Тома Живановић је радио и писао до последњих дана свога живота. Покушаћемо да наведемо његова најзначајнија дела: „Основни проблеми кривичног права" (1. изд. 1910, 2. изд. 1930; на француском 1929); „Основи кривичног права" (1. изд. 1910 — 1912, 2. изд. 1922 — 1923. и 3. изд. 1935 — 1937); „Систем синтетичке правне филозофије" (1. том 1921. 2. том 1951. и 3. том 1959); „Основни проблеми етике", 1935; „Основни проблеми Кривичног и Грађанског процесног права" (1. том 1940. и 2. том. 1941); „Систем расправа о систему кривичног права и примени у другим правним и ванправним наукама" (1966); „Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1856" (1967); и »Système de philosophie juridique synthétique« (Paris, 1970).

Др Тома Живановић, правни филозоф и теоретичар кривичног права, дао је несумњиво највећи допринос науци кривичног права. Иновацију ове науке започео је својом чувеном расправом „О субјективном (моралном) елементу у појму кривичног дела", коју објављује на нашем језику у „Архиву за правне и друштвене науке" и на француском у »Revue pénale suisse« 1909. У овом раду он је доказао да кривично право има три основна појма: кривично дело, кривца и казну, а не само кривично дело и казну, као што је тврдила општа теорија. О кривцу је речено да је он аутономно правно биће и да је паралелно с кривичним делом и казном. Тако је настало трихотомно учење Томе Живановића у науци кривичног права, за које је он изнео потпуну аргументацију у своме делу „Основни проблеми кривичног права". Није то било без борбе, али данас је чињеница да је трихотомија у овом или оном виду владајуће учење у кривичном праву и код нас и у свету. Последњих година свога живота стари академик још једном пише о своме учењу; њему и његовој аргументацији посвећује дело „Систем расправа о систему кривичног права и примени у другим правним и ванправним наукама". То је завршни осврт, који је исписан на око 300 страница. О трипартицији је забележено да је примљена „у кривичноправним делима и у новим кривичним законицима и пројектима европским и ваневропским".

Но, ваља истаћи да је трипартиција (или персонализам) са епицентром у кривичном праву нашла своју примену и у осталим наукама, правним и ванправним. Реч је о кривичним наукама, деликтноправним наукама, осталим специјалним правним наукама и филозофији права, као и о етици и ванправним наукама (изван етике).

Још нешто. Др Тома Живановић, правни историчар, написао нам је и дивно дело о законским изворима кривичног права Србије и о његовом историјском развоју, као и о историјском развоју српског кривичног правосуђа од 1804. до 1865. Обиље материјала остало је у једном од одељења Српске академије наука и уметности. Нека би овај рад био и вредно настављен.

Не може се о Томи Живановићу писати мало и кратко. О његовом научном делу остаје нам да напишемо читаве студије. Ови редови су само знак дубоког поштовања и једног сећања!

На крају, напоредо са својим научним радом професор др Тома Живановић је неуморно учио и научио многе генерације правника на Правном факултету у Београду.

Проф. др Драгољуб В. Димитријевић

ЛЕТОПИС

ПЛАНОВИ „МАРКА МАРУЛИЋА"

Ове године Сплит и Далмација добили су прву издавачку кућу — накладни завод „Марко Марулић", који је настао из издавачког центра младих. У последње двије године издавачки центар тискао је 25 књига, од којих су неке биле прва тискана дјела млађих књижевника. На темељу тих књига у Друштво књижевника Хрватске примљено је пет нових чланова.

Накладни завод „Марко Марулић" и даље ће издавати часопис „Видик", а престао је излазити мјесечник „Гдје", јер за њега није био осигуран новац. Издавачком савјету предложена су слиједећа издања: поема „Тигар" Марије Чудине, новеле „Ожиљци" Звонимира Буљевића, пјесме „Маслинска гора" Анте Арманинија, пјесме „Расута баштина" Мирка Петија, „Пјесме" Фернанда Песоае, избор из поезије Ф. Понжа „Облик свијета", антологија „Нови талијански пјесници" Младена Макиједа, есеји и чланци „Крух духа" Влатка Павлетића, књижевне критике „Хрватски прозаици" Бранимира Доната, „Плавца нова" — избор из хрватских и латинских дјела Марка Марулића, „Нова европска критика" (трећи и четврти дио) Стамаћа и Зупе, „Мала метафизика ријечи" Бриса Парена, „Расправе из старе хрватске књижевности" дра Фрање Швелца, студија „Културна политика Карла Манхајма" дра Анте Марушића, есеји „Естетика филма" Вељка Вучетића, расправе и чланци „На прагу хрватске културне баштине" Ивана Бошковића, „Антологија хрватске политичке публицистике" (од Људевита Гаја до С. Дабчевић-Кучар) у избору Срећка Липовчана и „Хрватско повијесно сликарство" (мапа са уводном студијом).

Поред наведених публикација, „Марко Марулић" издат ће неколико комерцијалних књига, припрема нови часопис „Башћина" и води коморно казалиште „Крипта".

Шимун Јуришић

ИНОСТРАНЕ ТЕМЕ

XXIV КОНГРЕС КПСС И СОВЈЕТСКА КЊИЖЕВНОСТ

На XXIV конгресу КПСС (одржаном од 30. марта до 9. априла ове године) поклоњена је изузетна пажња проблемима совјетске литературе, са запаженим анализама њене прошлости и садашњости и с посебним истицањем њених будућих задатака.

У свом опширном реферату Леонид Брежњев је значајно место посветио литератури, којој „Партија поклања огромну пажњу, јер све више расте њена улога у формирању погледа на свет совјетског човека, у формирању његових моралних убеђења и духовне културе". Он је одао признање совјетским писцима за неговање социјалистичког хуманизма, високе идејности, савремене тематике и за истинито приказивање стварности, без лакировке. Посебно је нагласио да совјетску прошлост не треба црнити, али да се то исто не треба чинити ни са савременом епохом. Многобројни страни коментатори сматрају да је Брежњев мислио на Александра Солжењицина и на неколико његових следбеника када је рекао да „заслужују друштвени презир они који клевећу совјетску стварност". Генерални секретар ЦК КПСС недвосмислено је рекао да је социјалистички реализам, са атрибутима партијности и народности, основни принцип у совјетској литератури. Метод социјалистичког реализма, каже он, подразумева разноврсност и богатство облика и стилова, избора тематике и жанра. Истовремено, он је од партијских, државних и књижевних форума захтевао крајњу „тактичност и пажљив однос" према уметничким стваралоцима и њиховим разноврсним проблемима.

ШАРАФ РАШИДОВ

Сви ови ставови ушли су и у Резолуцију XXIV конгреса, с тим што се у њој од писаца тражи не само афирмисање идеја комунизма, већ и високо уметничко мајсторство. У многобројним иступима делегата и у коментарима совјетске штампе социјалистички реализам се формулише као „савремени реализам, оплођен комунистичком идеологијом".

Четири књижевника говорила су на Конгресу: Шолохов, Тихонов, Чаковски и Рашидов. У веома дугом излагању Шолохов је, са њему својственим полемичким нотама и доскочицама, бранио принципе социјалистичког реализма од напада Ернста Фишера, Рожеа Гародија и других. Он је изазвао буран смех у сали када је рекао да реч „фишер" на немачком значи „рибар" и да бивши аустријски комуниста и други желе да лове у мутној води такозваног реализма без обала, али да им неће поћи за руком да „срчу такву рибљу чорбу".

У истом стилу он је озбиљно замерио министру за целулозу и хартију Константину Галанчину због недостатка квалитетне хартије.

Уредник „Литературне газете" Александар Чаковски био је још оштрији од Шолохова у полемици са, како је он рекао, антикомунистичким схватањима слободе стваралаштва. У том контексту он се жестоким речима обрушио на ЦИА-у, „Глас Америке" и „Глас Израела", на „Слободну Европу" и „Би-би-си", на енглески „Тајмс", и амерички „Њујорк-тајмс", на јужноафричке расисте и португалске колонијалисте, који „просто не могу спавати" док совјетској литератури и писцима не изборе „слободу". Позивајући се на легендарне античке хероје Антеја и Тезеја, Чаковски је рекао да је све здраво и прогресивно кроз историју било најтешње повезано с народом, а да је непоштовање тог принципа и флертовање с класним непријатељем довело неке писце до потпуног моралног и стваралачког краха.

Николај Тихонов је такође категорички бранио, како је рекао, невиђене могућности социјалистичког реализма, а потом је детаљно говорио о „изопачењу природних човекових тежњи, о уажсима и кошмарима, о зоологизираном сексу и очајању, о насиљу и бруталности", који доминирају у разним „авангардним" (ова реч се у СССР ставља под знацима навода, јер се сматра да авангардно може бити само оно што је повезано са идејама социјализма и комунизма) књижевним правцима на Западу. Цитирајући Енглеза Р. Дерделфилда, Тихонов је у једном моменту узвикнуо да су „авангардисти" у послератној литератури освојили хиљаде нових уметничких метода, али су изгубили један стари, вековима ишлифован метод у делима таквих писаца као што су Дефо, Текери, Голсворти... Они су заборавили како приказати људско достојанство, без чега нема праве литературе.

Уочи Конгреса и за време његовог рада готово сви делегати-писци објавили су у разним листовима написе у којима су афирмисали совјетску литературу и стање у њој, и уједно позивали на јачање борбе против буржоаских утицаја и против свих облика декаденције. Аутори написа су подвлачили да је метод социјалистичког реализма најсавременији и најпрогресивнији, јер он од писаца захтева само једну ствар — гледати на прошлост, садашњост и будућност кроз призму комунистичке идеологије. Од снаге писца, како рече Алимжанов, зависи уметничка вредност и трајност дела, јер аутору нико не намеће „избор теме, уметнички поступак, жанр, стил, укус и начин креирања сопствене поруке", али та порука „мора бити окренута напред, а не назад". Речено је и то да су експерименти у литератури веома пожељни, али се „алхемичарски методи неће стимулисати" — злато се не може добити "испирањем јарчевог млека". С друге стране, заступано је мишљење да је већина експеримената на Западу „одраз и израз духовне декаденције грађанског друштва, које излаз из постојеће кризе тражи у јаловим формалистичким игранијама и кастрираног псеудохуманизма".

У нови Политбиро КПСС из редова књижевника ушао је истакнути писац и политичар Шараф Рашидов, који је уједно и први секретар Узбекистана. Рашидов је први књижевник који је постао члан Политбироа ЦК КПСС.

Бранко Китановић

БРИС ПАРЕН

У седамдесет четвртој години у Паризу је умро филозоф и књижевник Брис Парен. Запослен у издавачкој кући Галимар, скроман и повучен, био је мало познат широком кругу читалаца, али је зато био веома цењен у кругу стручњака за филозофију и лингвистику. Његова главна преокупација био је проблем комуникације. По његовом мишљењу, није довољно откривати људску мисао, него треба видети и како се она изражава речима. Функционална природа језика је битни проблем филозофије, јер се у језику налазе питања и решења чак и метафизичких проблема. Једно од дела које је посветио том проблему: „Истраживања о природи и функцијама језика" (1942). Сартр је у своје време чи тао са оловком у руци. Био је врло користан саговорник многих умних глава које су свраћале код Галимара (Андре Малро, Еманиел Берл), а исто тако и врстан полемичар. Иако пре свега творац једне специфичне верзије лингвистичке филозофије, Парен се огледао и као прозни писац, пишући новеле („Сократова смрт", „Жозеф"), у којима се истакао као фини стилиста и добар психолог. Најзад, направио је екскурзију и у драмско стваралаштво, написавши комад „Црно и бело". Једном речју, дело Бриса Парена је ван серије и с правом заузима значајно место у савременој француској култури.

ХАРОЛД ПИНТЕР

ПИСЦИ И ФИЛМ

Свака дискусија о ауторству данашњег филма своди се на тврдњу да је аутор филма, и да само он то може бити, режисер. О том проблему, увиђајући и неке његове друге димензије, пише у најновијем броју „Лондонског магазина" Рој Армс, публициста и познавалац филмске проблематике.

Његово је мишљење да таква ауторска теорија може да функционише само у митској престоници филма, у Холивуду, где режисер диригује једном монструозно великом машинеријом. Али у Европи, где се стварају филмови са више слободе, ствари стоје друкчије. Жан Реноар је несумњиво аутор својих филмова, али су његова кључна дела у истој мери продукт уметничке имагинације писца, песника Жака Превера.

Проблем је знатно специфичнији, јер је теже утврдити меру учешћа режисера и писца у стварању филма, кад је реч о писцу који се изражава искључиво на филму. Закључак о томе може се донети само на основу сценарија, а и на основу њега врло тешко, јер сценарио није завршено дело, попут приче или романа, већ груб материјал вредан пре свега у том смислу што ће подстаћи режисера да га оживотвори филским сликама. У Енглеској, сматра Армс, пут ка режисерској столици водио је педесетих година из позоришта (Ричардсон, Андерсон, Питер Брук, Питер Хол, Ентони Пеји). Резултат је био потврђивање чињенице да је енглески филм остао превасходно литераран, а у филмском смислу не целовит. У Енглеској није било режисера који за себе саме пишу (као Жан Лик Годар) ни писаца који су у исто време режисери (Ричард Брукс, Елија Казан), а тамо није доспео ни новији европски модел писца-режисера (Пјер Паоло Пазолини, Ален Роб Грије). Писац је остао у позицији уметника који ствара материјал за неког другог ко ће му дати финалну уметничку форму.

Па ипак, сматра Армс, последњих четврт века у енглеском филму могу се коментарисати и не спомињући режисере! Четрдесете и педесете године карактеристичне су по филмским верзијама дела Ноела Кауарда, Теренса Ратигана и Греама Грина и, с друге стране, Шоа, Вајлда, Шекспира и Дикенса. Правог писца сценарија није било. Чак је и сценарио за „Трећег човека" Греам Грин првобитно написао као причу да би је потом адаптирао за филм. У позним педесетим годинама догађа се обрт: почињу да се праве веома успешне адаптације: Нил Патерсон адаптира Џона Брејна, Џон Озборн Филдинга, а убрзо, млађи писци почињу да адаптирају своја сопствена дела (Ален Силитоу, Дејвид Стори, Шила Дилејни). Оригинални сценарио, међутим, написала је само Шила Дилејни, али је тај филм постао највећи финансијски неуспех. Џон Озборн, Ален Силитоу и Греам Грин, после дугог писања и адаптирања за филм, готово да дижу руке од тог посла изјављујући да је то писање које уништава литературу, упропаштава талент, онемогућује креацију.

Правим преокретом сматра се недавно публиковање књиге драмског писца Харолда Пинтера „Пет сценарија" која је изазвала веома позитивне коментаре због свог изузетног и вишеструко испољеног осећања за медије какви су позориште, радио, телевизија, филм, укратко, због осећања које није чисто литерарно. Разговори на тему „Шта је сценарио" и „Како да га оценимо" испољавају, најзад, пуну меру специфичности и естетске посебности. Зато се са великим интересовањем очекује нова колекција Пинтерових сценарија писаних непосредно за филм.

Слободан Добрић

Афоризми

И најнежнија доброта душа има мирис опорости кад је при-простог духа.

*

Човеку је немогуће пригушити своју савест а да му при том не отврдне срце.

*

Наша лакомост отвара врата превари.

*

Доколица доброг човека је време посвећено срцу.

*

У друштву неваљалаца слава као и новац може постати предмет лакомости.

*

Леност и нехат чешће уздишу пред дужношћу и тешкоћом но брига и замор.

*

Заједнички злочин и узајамна грижа су стари ланци деспотизма.

*

Колективно грижа се мање осећа, као што се зло заједнички лакше подноси.

*

Неразвијена свест је често друго име за неразбуђену савест.

*

Чврстина карактера нам не јамчи за добронамерност душе и духа.

*

Правичан гнев код неваљалаца обично уживa глас лоше нарави.

*

Одмазда се лакше гаји од опроштаја, јер је мржња виталније осећање од патње.

*

На предмет мисли се обично враћамо да бисмо га усавршили, а на предмет сећања да бисмо га улепшали.

*

Умни људи су пасторчад света више но што су лепе жене миљенице друштва.

*

Обдареност без моралне снаге је много гора ствар од храбрости без талента.

*

Унутрашња безначајност је најчешће пуна презира према непрактичним вредностима.

*

Моралне заблуде су лажи наших слабости.

*

Скромност у јеку похлепе је сушта поноситост.

*

Клица револуције се обично потхрањује мистиком, а одрасла биљка живи од легенди.

*

Тиранство у клици је жеља за искључивим правом на угњетавање и бунт.

*

Расипништво је сродније дарежљивости но што је шкртост блиска економији.

*

Одвише ревносно истинољубље одаје интелект без уметничке маште.

*

Правда која често касни временом се претвара у неправду.

*

Срамни компромиси су приљенови моралног бескичмењаштва.

*

Лукавство нас ропски обавезује.

*

Душа с потребом да чини добра не може имати зао дух.

*

Истрајна моралност пре него здрав разум открива нам пут до истине.

*

Славољубље многих душа је умни облик властољубља.

*

Нико тако не виче на неморал као изгладнели порок.

*

Са смрћу тирана не умире грех народа.

*

Старост лукавства је овејано притворство.

*

Има идеја које нам се нуде као хришћански бог у првој заповести.

*

Демагог се смишљено лаћа пре усмене но писане речи.

*

Од грађана аутократске државе пуне слободе уживају само истомишљеници властодржаца.

*

Бол самотног духа је најтежи јер је недељив.

*

Мрачан ауторитет је први ступањ слепе послушности до деспотизма.

*

Роб није толико обесправљен колико обезличен створ људски.

*

Достојанство многих људи је усаглашеност личног интереса и друштвеног угледа.

*

Рђав закон охрабрује злочин а благо судство му је саучесник.

*

Чудовишна свирепост је обично чедо бездушне охолости.

*

Уцена и мито су најчешће основни елементи људских односа у деспотизму.

*

Кукавичлук пред патњом је често јачи но сама смрт.

*

Лепа реч је једина, и то срачуната издашност тврдице.

*

У свету злих злопамћење је најбољи чувар драгоценог искуства.

*

Благост многих душа је посусталост срца.

*

Правдољубље не боли толико некажњена грешност колико незаслужена казна.

*

Љутња на друге је често скривени облик пројицираног незадовољства самим собом.

*

Мрзети фанатички може се до самоуништења.

*

Шкртост у старости је обично усахло-отврдла лакомост из младости.

*

Противник просвете не представља такву опасност за дух културе као њен отпадник.

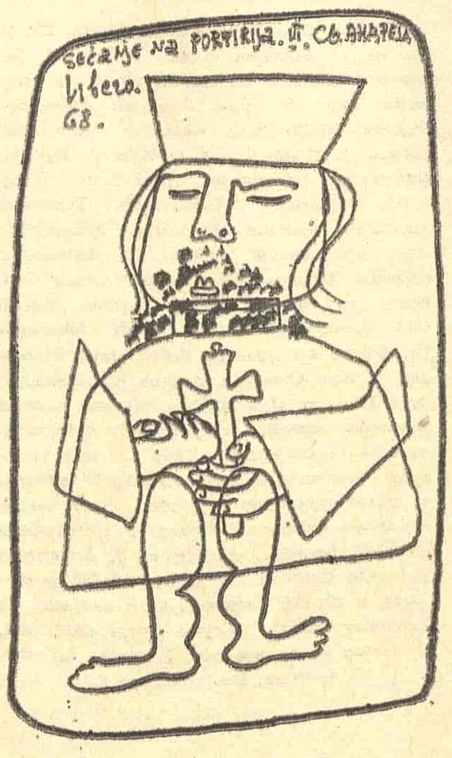

Драгомир Брајковић

Запис

У хладним срцима овог града
Нас заиста не проже ништа!
Ми мрак љубимо и степеништа;
А напољу већ и снег пада...

Ал веје, веје! Трагова неста!..
И места неста где смо били!
Ту, на дну света, страх нас проже
Да град ће овај да ишчили.

Од тога дрхтимо страха пуни
Склапајући тајне везе
Ми једно у друго улазимо
Као два света пуна језе.

ДЕГУСТАТОРСКЕ СЕАНСЕ (II)

4.

Ово време за време нема места,
па нам студен са усана не силази.
У њему се лотује, циркузани,
подваљује,
у њему уместо сна траума
краљује,
у њему уместо биљака осећа се
мирис плина,
у њему је срце постало развалина,
у њему је сан покуйство
помрчина,
у њему све сами Горчин до
Горчина.

Уместо човека у екстази су аута,
аута халабукаста, цилиндрична...
Зборница за звук није више
флаута.
Животом нашим колају безличја!

Заборавили смо на братство длана
и росе,
на траве насушне, химеричне,
здушне,
на ивике крај река, на реке
модрокосе,
на ветар што бескуйничи, што
расипа глосе.

Ово време за време нема места.
Муку заодева кловнијада и фест!
Кад злоба запали биће, та злоба
злочеста,
узалуд се штитимо оделом од
азбеста,
узалуд се привијамо уз топле
груди несна:
где душе нема, ту је мртва и
песма!

Срушене су катарке љубави и
сновиђења,
из рудокопа сна не вадимо благо
бдења.
У етерној висини људског, топлог
гласа,
направисмо сидриште бола и
ужаса!

5.

Ово време за време нема места,
промоцију смрти усрдно врши
цеста!
Шкрипе кочнице неукочене
страсти,
бензин брзини даје тембр
музичке вокације.
Свако би хтео даљину да
подвласти,
а смрт сведе рачун — на два
метра локације!

Прскају аугу шасија и друге
опруге.
Последња слика: изврнути прстен
неба.
После на увиђај комисија доће.
Без туге
покупи усмрћеном разбацана
ребра!

6.

Психу је нашу мраком осовило
непојамна сујета, валутно лудило,
разни петинзи, груписекси,
жонглераји.
Кад раја пати — дај забаву раји.
Не дај да раја кука, јер кад она
кука,
може да проради мотика и кука.

Буји-паји, дај забаву раји.
Раји је потребна сеанса
раскалашна,
мало морфијума, нешто више
блуза.
Нека од картона саставља
клокана,
нека се смеје своме наивлуку,
до суза.

Кад је већ душа учмала,
једнолика,
нека бар буде живља секси-слика!
Ту су квизови, кермеси, рекламе,
да се са очију одагна застор
таме.
Ту су и друге дрангулије, без
мана:
да о трошку рекламера путујеш
до Јапана,
да тамо, мој дијаче грешни,
видиш растварање дивног пупа на
трешњи,
да пијеш, подвијених ногу, чај у
друштву гејши.

Живели квизови!
Шаренило позајмљено, блештеће.
Психи су потребна вашаришна
сидра,
треба неки мелем дати врућој
рани.
Илуминација светла, најлепше
салве вида:
Бекон, Далиде, Антоани,
долари, лире, фунте, марке,
франци,
излети у Гроцку,
на ражњу тек ојагњени јањци,
а нисмо стигли ни на спровод
мајци.

ЖАРКО БУРОВИЋ

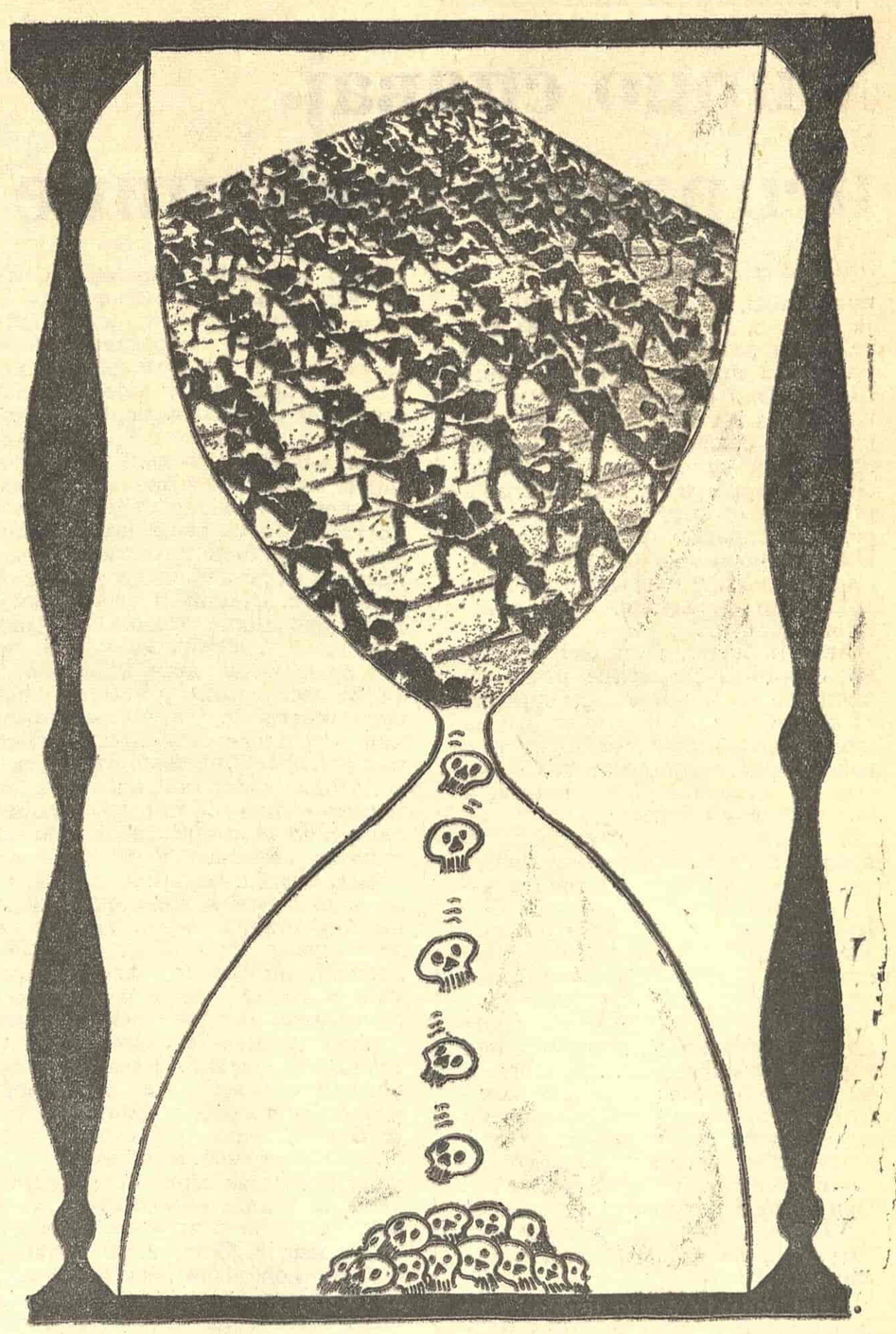

КАРИКАТУРА БРАНКА ЦОНИЋА

ШУНД СТИХОВИ

1. Утешите се сместа:
На тупом врху
За све ће
Бити места.

2. Како су из домовине могли да
оду самоуправљачи,
Да их капиталиста тлачи,
Када је овде до миле воље
Могло сутра да им буде боље.

3. Да бисмо сви ишли
У истом правцу
Морамо ли да будемо
На једном ланцу?

4. Поука онима који воде:
На врху увек
Одоздо
Боде...

5. Вековима су нас газили
Али ми смо им се зато
вековима
Храбро
плазили.

6. О комедије, о драме,
Разилазимо се
Раме уз раме!!!

7. Претресите ме до голе коже
Али м е н е да нађе
Нико не може.

8. Колико треба зачина
За чорбу
Од сплачина?

9. О да ли ће икада доћи
Ти дани што поједоше их
Моћи?

10. Када од слободе хоће понеки
Да полуде
Тешке их да се стрпе
Јер и слобода је
За људе!

11. Вуците само свако на своју
страну
Али немојте ми ни случајно
рећи
Да ћемо
Р а з в л а ч е њ е м
Бити опет
Још већи!

12. Дави се зрневље у обиљу
плеве
И кукавички слини
Као да не види да је та плева
У демократској
Већини.

13. Кроз историју често
На врху ножа
Разапињала нам се кожа;
Зато смо, лукави борци,
Постали дебелокожци!

14. Поуздано нико ништа не зна
више,
Што се данас пише сутра већ
се брише.
Али све ће ипак најзад добро
бити,
Када погрешимо сузе ћемо
лити.

15. По мерилима идеолога
пролетаријата
Већи пролетер је онај
Коме је већа
Плата.

16. Колико ли би тек ратова
Потресало ову планету
Да се сви ратници редом
Не боре
За мир у свету!

17. Правде коначно ипак има:
Испред првог и иза последњег
Иста празнина!

РАСТКО ЗАКИЋ

Стеван Раичковић

ПЛАВЕТАН СЛУЧАЈ

Улица плива низводно и љуља се као стара драперија.
Нечије ноге враћају се из поподневне шетње.
Над плочником жмирка (један разбише) прозора серија.
На малим екранима, тренутно, рекламе и техничке сметње.

Један цреп непромишљено пада с крова старог кућерка
Пред жену обувену у чизмице кобриних боја.
Рундов се нагло буди, гунђа као важна зверка.
Капија звечи од речи: „Некад си била моја".

У стану (број споредан) све бива пет пута љубичастије.
Радост је располућена — долазак таштин и тастов.
Колачи спасоносни као да вичу: Почасти је!
Заједно с пепељаром смешка се чак рагастов.

Старац у сутерену још неће жени да рекне
Како је некад видео, или само читао, Доротеју.
Девојчица носи случајно недопечене векне.
Лист се откида од липе, да измакне липовом теју.

За бебу на шестом спрату сада ће скувати какао.
Доле избија нешто као плаветна нејасноћа:
О љубав сопствену један пар се спотакао
И помислио да су то коре од јужног воћа.

ПАРОДИРАО ЛАВ ЗАХАРОВ

Мирно спавај, исправни грађанине

Наставак са 1. стране

смо учили, да радимо посао који радимо, да смо лаковерни док се други лактају, варају и улизују. Каква школа, слушају деца од нас. Они који су свршили мање школа од нас, или су је свршили на брзину, или који су свршили неку другу школу, много су боље прошли од нас. Они имају велике приходе, а ми ето морамо да живимо са толико мало. Ми запињемо као будале од јутра до мрака, а они други су цабе дошли до викендице, кола и девизног рачуна.

Ако, међутим, наш син озбиљно схвати наше мудре речи, он напушта школу и позајмљује кола за која је толико пута чуо да нису поштено заслужена. Ми смо изненађени и разочарани. Стално смо му давали најбоље савете, а ето шта је он урадио!

У данашњем друштву чак ни високи положаји и високи приходи не доносе ону сигурност, којој се човек целог века нада. Ретко је дете које хоће да пође стопама својих родитеља. Од како памти себе, чуло је само вајкање над неправедном судбином својих родитеља и нападе на друге који су непоштени, лажљиви, покварени, безобразни. . . . Једног дана дете поверује. Зашто их лажемо? Често и сами нисмо свесни да их лажемо. Понео нас је хук раширеног идеала да будемо бољи од других. Углед, паре, власт. Они најбоље сведоче да смо заиста бољи. Али да ли доноси и сигурност за којом сваки човек стреми.

Деца гледају у нас и ништа не разумеју. Шта то значи кад говоримо о поштењу и исправности, о раду и залагању. Да ли ми то сами себи замерамо? Да ли бисмо заиста хтели да наша деца не буду таква? Боримо се да својој деци створимо све услове. Да се не муче као што смо се ми мучили, а оно неће ни прстом да мрдне. Све смо учинили, а за њих нисмо оставили ништа. Још смо заборавили да деца имају и извесне потребе ван тих услова о којима стално говоримо. Она имају потребе да их разумемо, да их слушамо кад нешто питају, да им створимо сигурност кад су узнемирени или уплашени.

И поред тога ми нисмо отуђени од збивања у друштву. Кад откријемо сладак живот у омладинском летовалишту у Цавтату или у Зајечару, сви смо и те како узбуђени и протестујемо. Ми смо увређени што деца напуштају школу, баве се блудом, узимају дроге, пуштају дугачке косе и убијају филмске глумице. Све то и те како мобилише нашу свест. Ако се касније испостави, у неким случајевима, да је узбуна била лажна, онда ником ништа. Колико унесрећених породица и деце, избачених, напуштених, претучених. Међутим, то нашу савест не дира. Можда није било у Зајечару али тога сигурно има у Параћину или Чачку или Београду. Друштво не може без савести! Само станите пред Дом омладине па ћете вилети више хипика него у ма којој метрополи! Требало би смислити одликовања и награде за лажне оптужбе које мобилишу савести.

Зар неко још сумња када су нас, ето, побиле силеције. Мирни грађанин изашао да купи цвеће својој мајци по сунчаном лану и наишла два хипика и пребила нашег поштеног грађанина. Касније ако хоћемо можемо да чујемо да је наш грађанин био пипит, зар човек не може да се провесели, да је са својим нападачима, иако их није познавао наивно свратио на још по једну, да им је револтиран опсовао мајку мангупску пошто не подноси непристојно понашање, а можда је неког од њих у свом праведном бесу и ударио.

Има, наравно — и таквих жртва које нису на неки начин умешане, али су оне необично ретке. Жртва најчешће сарађује, свесно или несвесно у конфликту у коме страда. Постоји један неславни подвиг карактеристичан за недорасле. То је напад на немоћне старе особе, које се тешко крећу улицама а које они злостављају и понижавају. Ти чудни и нељудски напади на беспомоћне су типична појава нашег времена и представљају исто тако угледање на своје старије. Можда никад толико одрасли људи нису злостављали своје родитеље као данас. Старци и бабе у многим породицама толико се злостављају и вређају, па чак и туку, пред очима деце која расту, да то често стоји у невероватној супротности са оним понашањем које такав син или снаха, ћерка или зет, имају према осталом свету. Према свим осталима они су толико учтиви, фини и осећајни да никад нико не би поверовао како се понашају у четири зида према својим најближим. Деца из дана у дан доживљавају киње тих старих људи, којима се не признаје ни слабост, ни заборавност, ни болест. Деца често пате и плачу заједно са баком или дедом, али постепено и сами почињу да налазе задовољство у таквим мучењима. Изгледа чудно, али су баш такве особе обично највише револтиране кад чују о силецијама и њиховим подвизима. Довољно је отићи у болнице и домове стараца па видети како је тешко измамити лепу реч, услугу и пажњу од оних који их негују. Они се по правилу осећају понижени због свога посла и сматрају да су изнемогли старци заслужили да се с њима тако поступа.

Сви ти револти у човеку стварају јавно мнење, које је исто тако неконструктивно као што је и поступање појединаца. Поштен грађанин волео би да се све оно што га узбуђује и вређа његову савест, што пре склони испред његових очију. Сећам се једног новопеченог директора Центра за борбу против алкохолизма, који је покупио адресе свих познатих алкохоличара у граду и написао им позив на лечење. Не само да је од неких непознатих добио батина, него је имао још веће тешкоће с поштеним грађанима. Они су му претили на разне начине, од физичког обрачунавања до друштвеног притиска.

Од куд нам слика о идиличном поштеном грађанину који носи цвеће својој мајци? Који је тај анђео, кад по цео дан понављамо да су сви мангупи? Пре кратког времена, штампа нас је упознала са случајем у коме је дошло до сукоба између два човека који по мишљењу њихове околине не би мрава згазили; један од њих је био мртав. Наш савесни грађанин не осећа се више заштићен од милиције. Он је у међусобном контакту са другим сличним себи, у свакодневном животу и преко штампе, у својој машти улице главног града претворио у дивљи запад. Он хоће да се брани.

Међутим, ко сад напада а ко се брани. Он и не примећује да својим хушкањем појачава несигурност и осећање кривице код толиких других. Не дајте се поштени! Неки чак сањају о старом добром линчу. У кругу пријатеља држе се предавања о грађанској храбрости и ређа све што би требало учинити са силецијама са дугом косом и „поповским" капутима. Пошто их нема доста, обухватају се сви они који падају у очи својим облачењем и понашањем. Сви се стављају под исту капу силеција, хипика, криминалаца. Изненада, када се појави изјава судије да су силеције угледним одрасли, то прође непримећено. Исто то важи и за све оне неповољне околности за некога ко је постао жртва. Такве изјаве преко штампе често су јако штуре и плашљиве, пошто исправни грађанин врло лако може да подигне оптужбу и против тих „модерних" који према њима иду на руку криминалцима. И судије и милиционари и органи социјалног старања, штите и прикривају силеције, како они мисле. То их гони да раскринкавају све ове установе и појединце. Али их не спречава да искористе своје пријатеље и утицај када им је син у питању.

На крају, ипак неко мора да је крив. Ретко кад нам се јавља мисао да и вишак савести може да је мана; исправан грађанин греши баш тим вишком савести. Он чини да млади стручњаци увек падају у почетничке грешке у ко је су пре њих падали и други. Такав млади стручњак, већ током првих месеци свога рада, проналази да су родитељи криви и хтео би да их посади на оптуженичку клупу. Он се чак заноси мишљу да би могао да се донесе закон о родитељској одговорности. Ти први родитељи који привуку његову пажњу су алкохоличари, беспосличари и садисти. Касније он постепено открива да су и неки добри родитељи исто тако криви као и они које је као кривце прве открио. Он примећује да би ти исти родитељи често могли и њему да нашкоде, пошто и они траже кривце. И тако почињемо да се оптужујемо у круг. Родитељи који негде дубоко осећају да су криви у односу на своју децу готови су да оптужују све да би себе пред собом и другима оправдали. И тако почињемо да оптужујемо судије, законе, школе, социјалне органе, милицију и ко зна шта све још. Ако покушате таквом родитељу да помогнете, он се сети да је батина из раја изашла и не верује у вашу помоћ. Такав човек често тврди да сте ви представник једне струке која је пронађена на трулом истоку или западу, и да је он у стању сам да води бригу о својој деци. На жалост, свако ко је дуже у пракси искусио је да се то његово дете после неколико година или чак и неколико месеци касније, јавља као судски случај. Тата се у међувремену или одрекао свог сина или употребљава све своје везе и притиске да би га извукао. Међутим, ваша помоћ ни онда није потребна. Тата неће да се брука, да се зна у комшилуку да с његовом децом нешто није у реду. Он има свој друштвени углед и иде за неком својом каријером.

И стручњаци су исти ти људи, и они су час револтирани час болећиви. Због тих њихових личних врлина и мана редак је човек који може да сагледа и решава различите проблеме с којима се сусреће. Потребна је сарадња међу стручњацима, то већ знају врапци на крову. Она је потребна али је врло компликована пошто се врло тешко одричемо уверења да ми то боље знамо и умемо од свих осталих. Можда ће неко да нас претекне, други људи немају толико скрупула као ми. Само енергично. Тако ћеш постићи свој циљ и људи ће ти се дивити. Како ће то утицати на твој посао то није тако упадљиво. Јавна осу да донеће ти више од тихог конструктивног рада. Тако жигошемо и све службе једну по једну. Ако је неко неспособан нека иде. Увек су они други неспособни.

У међувремену заборављамо:

— да су домови за напуштену децу стварали заостале, који често не могу да сврше школу,

— да су радионице у којима су се штићеници у домовима оспособљавали застареле и примитивне, тако да, када једног дана сврше занат, тешко могу да нађу запослење при изласку из дома,

— да се није водила брига о конјунктурности занимања у домовима, тако да је било често немогуће наћи запослење,

— да нити има установа нити средстава помоћу којих ће се бринути о прихватању деце кад изађу из домова,

— да је превентива у најширем смислу речи од игралишта клубова и летовалишта до специјалазованих саветовалишта још добрим делом у повоју, и уопште се не обраћа баш оној деци чијој породици је потребна извесна помоћ у васпитању.

Постидимо се мало и покажимо мало више разумевања за све је и туђе грешке.

Војин Матић

ПЕРЛ БАК

Роман Перл Бак о Индији

Контраст између западне цивилизације и Истока и даље инспирише чувену америчку списатељицу Перл Бак. Њен најновији роман „Мандала" ситуиран је у Индију. По хиндуистичкој доктрини, „мандала" значи универзум који има безброј облика, али је у основи јединствен, тако да свака индивидуа само у стопљености с њим може наћи своје право испуњење. Ово веровање у роману оличава махарана Цагат, која остварење среће види у губљењу личности у светској целини. Верна свом супругу, она осећа извесну наклоност само према једном Французу, католичком свештенику, који јој објашњава у којој мери је хришћанска мистика блиска источној филозофији. Махарана је, међутим, ипак везана за многа земаљска добра и никако не жели да се лиши свог богатства. У тој личности се, у ствари, разматра двојство савремене Индије, која је умногоме остала верна традицији, али је понешто прихватила и од западњачке цивилизације и идеје просперитета. У овом роману Перл Бак, као и увек, с много успеха слика егзотичне обичаје и пределе, као и неколико интересантних личности из средине коју описује. Али — како запажа критика — она готово уопште не хаје за беду која окружује профињене душе материјално обезбеђених људи. У сваком случају, и ова књига ће имати велику читалачку публику широм света као и готово све досадашње књиге чувене америчке романсијерке.

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Уреднички колегијум: Филип Давид, Васко Ивановић, Миодраг Илић, Драган М. Јеремић (главни и одговорни уредник), Љубиша Јеремић, Вук Крњевић (заменик главног уредника), Челомир Мирковић, Богдан А. Поповић, Владимир В. Предић (секретар редакције), Владимир Стојшин, Бранимир Шћепановић. Техничко уметничка опрема: Драгомир Димитријевић. Уређивачки одбор: др Димитрије Вученов, Предраг Делибашић, Енвер Бећеку, др Милош Илић, Душан Матић (председник), др Војин Матић, Момчило Миланков, др Драшко Ређеп, Јара Рибникар, Душан Сковран, Алекса Челебоновић, Зуко Џумхур, Пал Шафер. Идејно решење графичке опреме: Богдан Крстић. Лист излази сваке друге суботе. Цена 1,50 дин. Годишња претплата 30, полугодишња 15 динара, а за иностранство двоструко. Лист излаже Новинско издавачко предузеће „Књижевне новине", Београд, Француска 7. Директор: Војислав Вујовић. Телефони: 627-286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Текући рачун 608-1-208-1. Рукописи се не враћају. Штампа: „Глас", Београд, Влајковићева 8.

Химна морске Југославије

У трагању за нашом заједничком, „савезном", химном, о чему би се изгледа већ могло говорити као о трагању за изгубљеним временом, добили смо ових дана („Вјесник", 18. април 1971) изузетно занимљив и оригиналан предлог за разрешење овог проблема на „нивоу федерације". Наиме, инж. Јакша Калођера из Загреба предлаже да се пронађе једно опште прихватљиво решење које би најбоље, у облику химне, исказало прошлост, садашњост и будућност Југославије:

„Сматрам да није прекасно да се за нашу нову савезну химну предложи једна наша стара народна пјесма „О море дубоко!" с ниже наведеном идејном основном китицом коју може свака република обрадити посебно на свом језику, а могле би је четири републике преузети уз додатак словенске и македонске китице. Мелодија је опћепозната и стручњаци је могу дотјерати ако је то потребно.

За море се и на њему већ тисућу година боримо. На њему је никла наша државност и култура. На њему се увијек рјешавала наша судбина. Мору захваљујемо нашу слободу и независност. Њиме смо повезани с цијелим свијетом. С њим смо све, а без њега ништа. Само у мору лежи наша заједничка судбина и будућност. . .

Потреба и љубав за морем дубоко су укоријењене у свим нашим људима, без обзира на то одакле потјечу и гдје живе. То нас повезује више него ишта друго, особито данас након толико неспоразума, заблуда и грешака у прошлости које настојимо исправити.

Избор химне је повијесни тренутак истине у развитку сваког народа. У њој треба да се не празним и укоченим, већ топлим једноставним ријечима и тоновима изрази оно што је сваком нашем човјеку дубоко усађено у срцу и у души, то што представља народну прошлост, садашњост и будућност, а то је наше море.

Сматрам да би у овом тренутку таква химна најбоље одговарала свим нашим људима и да би се одржала све док нас буде на обалама нашега плавог мора.

О море дубоко,
сва наша радости,
по теби свијетом пловимо
слободни и поносни."

Колико је, са музичке и прозодијске тачке гледишта, предлог инж. Калођере ваљан нека кажу своју реч композитори и књижевници али је несумњиво да је овај предлог могућно осмотрити и из неких других углова. Јер предлог инж. Калођере има далекосежно значење за тумачење будућности Југославије. Додуше, ту будућност, на пример, наши политичари, и политиколози, ако нису унитаристи или сепаратисти, виде у јачању Југославије као самоуправне заједнице. Калођерин приступ је другачији. По свему судећи то је нека врста футуролошког разрешења проблема. Наиме, он тврди да „наше море представља народну прошлост, садашњост и будућност" и да **„само у мору лежи наша заједничка судбина и будућност."**

Ако овај жилверновски приступ проблему наше заједничке, југословенске, будућности заиста прихватимо као решење онда је барем јасно да ћемо у будућности, већ и због тога што ћемо напустити копно и ући у море, јер је једино „у мору" наша заједничка судбина, бити изузетно развијена земља. Нужно је, међутим, да пре тога извршимо огромну технолошку револуцију.

Ако се то заиста догоди постаћемо Морска Југославија са грађанима рибама који ће се, вероватно, звати Морски Југословени.

(В. К.)

СТРИП „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА"
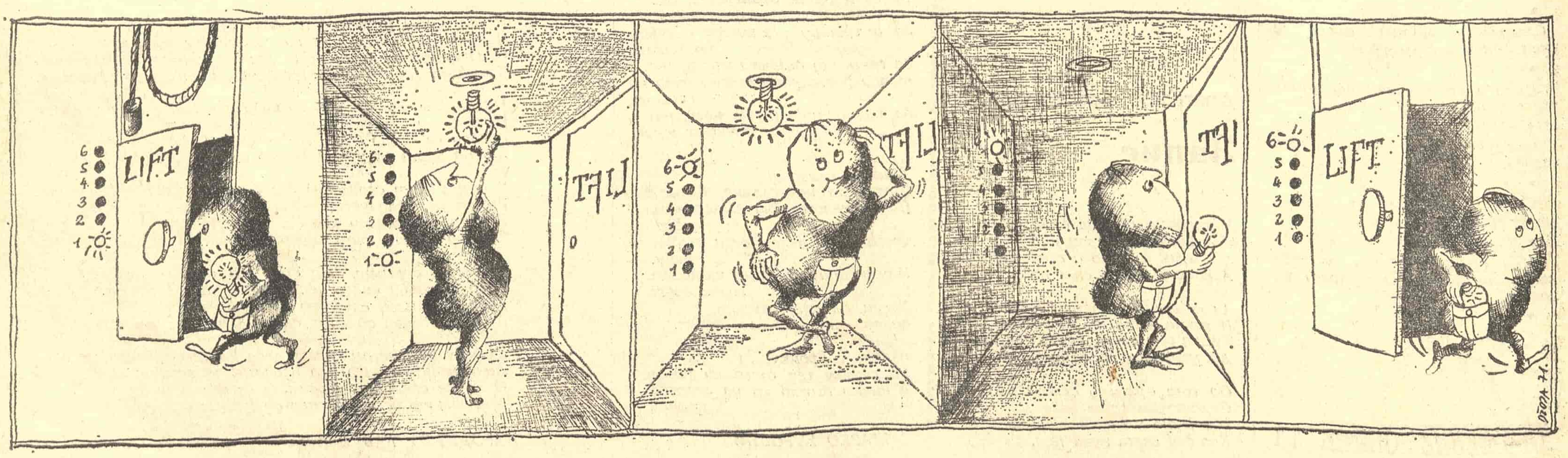
Црта Јоја Ратковић